

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko: Aleksy Chmiel

Wyższa Szkoła Społeczno-Przyrodnicza
im. Wincentego Pola w Lublinie

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

1979 – dyplom magistra historii, Wydział Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego,
temat pracy: „*Czarno na Białem*” (1937-1939) - *próba monografii*.

2006 – dyplom doktora nauk o kulturze fizycznej, Zamiejscowy Wydział Kultury
Fizycznej w Gorzowie Wlkp. Akademii Wychowania Fizycznego
im. E. Piaseckiego w Poznaniu, praca doktorska pt. *Turystyka w Polsce Ludowej
1944-1989*.

Promotor: prof. dr hab. Jerzy Gaj

Recenzenci: prof. dr hab. Zbigniew Krawczyk
prof. dr hab. Bernard Woltmann

(załącznik nr 1)

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych:

1.10.2002 – 30.09.2006 ALMAMER Szkoła Wyższa – asystent: Katedra
Turystyki

1.10.2006 – 30.09.2016 ALMAMER Szkoła Wyższa – adiunkt: Katedra
Turystyki

od 1.10.2016 Wyższa Szkoła Społeczno-Przyrodnicza im. Wincentego
Pola w Lublinie

4. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego:

monografia naukowa:

Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim 1918-1939,

b) autor/autorzy, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa:

Aleksy Chmiel, *Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim 1918-1939,*

Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej im. Wincentego Pola w Lublinie, Lublin 2017, ISBN 978 – 83 – 60594 – 90 – 2, ss. 892, rec. rec.: prof. dr hab. Zbigniew Dziubiński, prof. dr hab. Wojciech Włodarkiewicz. (załącznik nr 6)

c) omówienie celu naukowego pracy i osiągniętych wyników wraz z ewentualnym ich wykorzystaniem:

Wprowadzenie do problematyki

Po ukończeniu studiów w 1979 r. zostałem skierowany na przeszkolenie w Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych we Wrocławiu, a następnie, po mianowaniu na stopień podporucznika, rozpocząłem służbę wojskową, zajmując kolejno stanowiska: dowódcy plutonu, zastępcy dowódcy batalionu i wreszcie wykładowcy historii wojskowości. Rozstanie z wojskiem nastąpiło w 1989 r., kiedy to zwolniono mnie ze względu na poglądy polityczne i przekonania, co potwierdziła powołana już w III RP komisja. W 1990 r. zostałem przywrócony do służby wojskowej, a następnie, po mianowaniu mnie na wyższy stopień, odszedłem z wojska za porozumieniem stron. Po rozstaniu z armią w 1990 r. podjąłem pracę w charakterze nauczyciela historii i przysposobienia wojskowego w szkołach średnich oraz w Studium Policealnym w Warszawie. Wykładałem przedmioty związane z turystyką i hotelarstwem jako nauczyciel mianowany.

Od 2002 r. uczęszczałem na seminarium doktoranckie prof. Jerzego Gaja poświęcone historii turystyki, co zbiegło się z moim zatrudnieniem w Wyższej Szkole Ekonomicznej (później ALMAMER WSE i ALMAMER SW) na etacie asystenta. W ten sposób realizowałem swoje zainteresowania turystyką wyniesione ze współpracy z PTTK-iem, których początek wiązał się jeszcze z czasami szkolnymi, spędzonymi w Zamościu.

Działalność tę kontynuowałem w trakcie służby wojskowej, kiedy to organizowałem, a następnie nadzorowałem szereg imprez: od zwykłych wycieczek poczynając, a na turystyce kwalifikowanej kończąc. Moje zainteresowania badawcze skupiły się więc na tym wszystkim, co związane było z turystyką, w tym także w wojsku, a efektem tego była zrealizowana po pięciu latach badań praca doktorska pt. *Turystyka w Polsce Ludowej 1944 – 1989*. W 2007 r. na podstawie tej pracy opublikowałem monografię pt. *Turystyka w Polsce w latach 1945 – 1989* stanowiącą podsumowanie badań związanych z historią turystyki w tej epoce (**załącznik nr 7**). Opublikowanie książki nie oznaczało końca moich zainteresowań problemami turystyki, o czym świadczą publikowane do tej pory artykuły i rozdziały w monografiach zbiorowych. Związane to było z pracą w Katedrze Turystyki, gdzie oprócz wykładów prowadziłem też seminaria magisterskie i licencjackie związane z tą tematyką.

W 2009 r. zainteresowałem się problematyką historii kultury fizycznej w Wojsku Polskim lat 1918-1939. Był to właściwie, jeśli chodzi o epokę, powrót do historii okresu międzywojennego, bowiem praca magisterska pt. *„Czarno na Białem” (1937-1939) – próba monografii*, napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Żanny Kormanowej dotyczyła pisma lewicy piłsudczykowskiej pod tym samym tytułem redagowanego przez płk. inż. Januarego Grzędzińskiego (byłego adiutanta marszałka Piłsudskiego, dowódcy 67. pp. w Brodnicy, a następnie dowódcy 30 Pułku Strzelców Kaniowskich w Warszawie), który po konflikcie politycznym z marszałkiem Edwardem Rydzem-Śmigłym odszedł z wojska i wydawał, od jesieni 1937 r. do września 1939 r., tygodnik *Czarno na Białem*. Pismo związało się z klubami demokratycznymi, a następnie z powstałym 15 kwietnia 1939 r. Stronnictwem Demokratycznym. Wcześniej płk Grzędziński redagował w latach: 1923-1926 pismo *Lot Polski*. Moje zainteresowania problematyką wojskową pojawiły się zatem jeszcze w okresie pisania pracy magisterskiej.

Zainspirowany przez prof. dr hab. Jerzego Gaja do zgłębiania wiedzy historycznej z zakresu kultury fizycznej i turystyki, rozpocząłem intensywne poszukiwania swojego własnego kierunku badawczego. Dość szybko zdecydowałem się na powrót do okresu międzywojennego i problematyki wojskowej, z którą zawarłem jeszcze „bliższy kontakt” w czasie służby zawodowej, wykładając w pewnym przedziale czasowym historię wojskowości. W ten sposób narodził się temat wychowania fizycznego i sportu w wojsku polskim tego okresu, początkowo obejmujący także i turystykę. Ostatecznie, już w trakcie moich eksploracji, zdecydowałem się skupić tylko na realizacji badań nad wychowaniem fizycznym i sportem, a więc pewną częścią kultury fizycznej w rozumieniu ustawy z 3 lipca 1984 r. o kulturze fizycznej (bez rekreacji i rehabilitacji). Wpływ na to miała zarówno

przeprowadzona kwerenda bibliograficzna, jak i (przede wszystkim) zgromadzone materiały źródłowe, z których jednoznacznie wynikało, że podjęcie rozważań dotyczących turystyki poszerzyłoby znacznie ramy i tak już bardzo obszernej monografii. Ostatecznie uznałem, że ograniczę się do wychowania fizycznego i sportu, natomiast do problematyki związanej z turystyką powrócę w późniejszym czasie.

Wychowanie fizyczne, czy jak je wcześniej określano, wychowanie cielesne oraz sport uwarunkowane były nie tylko względami zdrowotnymi, ale i militarnymi. Czyli, przekładając to na grunt wojskowy, zdolności bojowe każdej armii były i nadal pozostają zależne niemal w jednakowym stopniu zarówno od stanu zdrowia, jak i sprawności fizycznej żołnierzy. Wojny napoleońskie i potrzeba pokonywania olbrzymich odległości przez walczące oddziały wpłynęły nie tylko na rozwój wychowania fizycznego, lecz także na ukształtowanie się jego narodowych systemów. Nie bez znaczenia w tym przypadku był fakt, że już w XIX w. rola wychowania fizycznego w wychowaniu publicznym i państwowym oraz jego związku z przysposobieniem wojskowym były dość dobrze znane.

Odzyskanie niepodległości pod koniec 1918 r. zostało poprzedzone powstawaniem załazków przyszłej armii polskiej, którymi były: a) oddziały „Strzelca”, Polskich Drużyn Strzeleckich, Drużyn Bartoszewskich czy Drużyn Sokolich, które podjęły przed I wojną światową przyspieszony kurs przysposobienia wojskowego połączony z troską i dbałością o podniesienie sprawności fizycznej przyszłych żołnierzy polskich, b) oddziały reprezentujące żołnierzy polskich z praktyką w trzech armiach zaborczych, c) Legiony Polskie, d) Armia gen. J. Hallera. Zatem nowo powstające Wojsko Polskie od początku stanęło przed problemem ujednoczenia i utworzenia jednolitego, dobrze funkcjonującego organizmu, w którym wychowanie fizyczne i sport miały wyznaczone ważne miejsce. Wpływ na to miało jedno z doświadczeń wyniesionych z okresu pierwszej wojny światowej, którym było przeświadczenie o ogromnym znaczeniu militarnym wychowania fizycznego i sportu. Najlepiej zdawali sobie z tego sprawę Niemcy, o czym w jednym z pierwszych roczników sportowych napisano: „Niezależnie od ogromnej przewagi, zarówno ilościowej, jak i jakościowej, jaką mieli nasi wrogowie pod względem materiału artyleryjskiego, należy przypisać ich powodzenie tej przede wszystkim okoliczności, że Anglia i Ameryka były w stanie – wbrew wszelkim rachubom niemieckim – w nader krótkim czasie powysłać na front liczne i wartościowe jednostki bojowe. Zasluguje na uwagę to, że oba narody anglosaskie zawdzięczają tę możliwość rozpowszechnieniu sportu w społeczeństwie i w samym

wojsku”¹. Nie ulega wątpliwości, że pobyt wojsk angielskich i amerykańskich w tym czasie w Europie istotnie wpłynął na dokonanie się swoistego „przewrotu” w funkcjonowaniu większości ówczesnych wojsk, czyniąc z wychowania fizycznego i sportu podstawowy czynnik wychowawczy i tworząc w zasadzie nową metodę szkolenia.

W dotychczas istniejącej literaturze poświęconej kulturze fizycznej w wojsku okresu międzywojennego brak jest opracowania traktującego tę problematykę całościowo z wszelkimi jej uwarunkowaniami. Natomiast już powstałe traktują ją na tle analizy sytuacji społeczno-politycznej państwa w okresie międzywojennym, a więc w sposób strategiczny, bez wchodzenia w szczegóły, przez to często zbyt ogólnikowo, a szczegółowe opracowania dla odmiany dotyczą tylko wybranej problematyki. Dlatego pojawiła się potrzeba nie tylko kompleksowego wyjaśnienia wszelkich aspektów kultury fizycznej w wojsku okresu międzywojennego, lecz także wypełnienia luki w historiografii, a tym samym wzbogacenia naszej wiedzy o wychowaniu fizycznym i sporcie w wojsku II Rzeczypospolitej. Przedstawiona do postępowania habilitacyjnego monografia pt. *Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim 1918 – 1939* stanowi właśnie próbę wypełnienia tej luki.

Określając cezury czasowe odnoszące się do wychowania fizycznego i sportu zastosowałem ogólnie przyjętą periodyzację dziejów Wojska Polskiego lat 1918-1939. Jednak w wyniku szczegółowej analizy wyodrębniłem inne czynniki, które zadecydowały o przesunięciu początków tego procesu wstecz i przybliżeniu niektórych warunków kształtowania się wychowania fizycznego w okresie schyłkowym XIX w., przede wszystkim w organizacjach niepodległościowych oraz w tworzących się przed I wojną światową i w czasie jej trwania polskich formacjach wojskowych. Odzyskanie przez Polskę niepodległości wymagało natychmiastowego tworzenia sił zbrojnych, w których, uwzględniając doświadczenia minionej wojny, musiano zająć się też problematyką wychowania fizycznego i sportu. Jednak wybuch wojny z Rosją radziecką zahamował wszelkie podejmowane prace w tym zakresie, co wpłynęło też na przesunięcie cezury czasowej dla pierwszego okresu pracy w przybliżeniu od 1914 do połowy 1921 r., kiedy oddziały wojskowe rozpoczęły powrót z frontu do swoich stałych miejsc dyslokacji. Należy podkreślić, że to właśnie w tym czasie nastąpiło wprowadzanie wychowania fizycznego i sportu do „koszar”, już nie tylko jako rozrywki dla żołnierzy, lecz także jako części procesu szkolenia bojowego.

¹ *Wojskowy Rocznik Sportowy na rok 1922*, Warszawa 1922, s. 1.

Drugi z czasokresów związanych z funkcjonowaniem wychowania fizycznego i sportu w wojsku obejmuje już działalność okresu pokojowego lat: 1921-1939. Jednak uwzględniając zmiany, jakie zachodziły na tym polu, okres ten podzielony został na lata: 1921-1929 z rozszerzeniem górnej granicy nawet do roku 1930. W tym okresie podjęto działania mające na celu zbudowanie podstaw funkcjonowania wychowania fizycznego i sportu na poszczególnych szczeblach dowodzenia w wojsku oraz wśród organizacji wojskowo-wychowawczych w szkoleniu w ramach szkolenia przysposobienia wojskowego. Działania te zostały dość szybko uporządkowane przez powołany Wydział Wychowania Fizycznego, a następnie rozszerzone na społeczeństwo przez utworzony w 1927 r. Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego. Kolejny okres, obejmujący lata: 1930-1935, to okres zmian jakościowych w interesującej nas działalności związany z odchodzeniem w sporcie wojskowym od konkurencji indywidualnych i eksponowaniem drużynowych oraz włączaniem wychowania fizycznego i sportu do szkolenia ogólnowojskowego z coraz wyraźniej rosnącą rolą wojskowych klubów sportowych. Ostatni okres periodyzacji dziejów wychowania fizycznego rozpoczął się od 1936 r. utworzeniem Związku Wojskowych Klubów Sportowych, które przejęły na siebie nie tylko obowiązki związane z organizowaniem sportu, lecz także i z funkcjonowaniem zagadnień związanych z wychowaniem fizycznym, ze szkoleniem żołnierzy służby czynnej w tym zakresie włącznie. W końcowej części tego okresu realizowano już zadania związane z przygotowaniem do wojny, których realizację przerwał jej wybuch.

Analizując dzieje wychowania fizycznego i sportu w ramach wyodrębnionych wyżej czasokresów, zauważamy, że największe znaczenie dla ich rozwoju miały lata: 1921-1939. Wówczas to, po zakończeniu działań bojowych, przystąpiono do kształtowania pokojowych struktur organizacyjnych broni i służb oraz prowadzono poszukiwania najbardziej optymalnego usadowienia w nich interesującej nas dziedziny życia wojskowego. Było to o tyle ważne, że wychowanie fizyczne i sport w warunkach polskich, ze względu na brak państwowości i wojska, nie funkcjonowały. Jednak dzięki pracy ludzi związanych z szeroko pojętą kulturą fizyczną, jak prof. Eugeniusz Piasecki, ppłk Walerian Sikorski czy płk Władysław Osmólski doszło do utworzenia Wydziału Wychowania Fizycznego, Centralnej Wojskowej Szkoły Gimnastyki i Sportów (1921), a następnie Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego (1929), doprowadzono też do dostosowania wychowania fizycznego i sportu do ówczesnych, nowoczesnych rozwiązań stosowanych w wojskowości europejskiej.

Wojsko od początku swojego funkcjonowania zajęło się też problemem funkcjonowania wychowania fizycznego w społeczeństwie cywilnym. W praktyce nastąpiło

to tuż po powrocie oddziałów z frontu do koszar po wojnie polsko-rosyjskiej. Potwierdzają to już pierwsze wydane regulaminy i instrukcje, które nakazywały współpracę referentów wychowania fizycznego z organizacjami cywilnymi w celu krzewienia idei wychowania fizycznego i sportu w społeczeństwie cywilnym. Następstwem tego było tworzenie klubów sportowych w większości garnizonów wojskowych lub cywilno-wojskowych, szczególnie zaś w środowiskach zaniedbanych pod tym względem. Z czasem skupiło się w nich całe życie sportowe, szczególnie na Kresach Wschodnich. To właśnie tam, dzięki wysiłkowi licznych pułków, zbudowano dużą ilość boisk, przystani i innych obiektów sportowych, które już do końca służyły zarówno wojsku, jak i miejscowym organizacjom sportowym i przysposobienia wojskowego.

Najważniejszą jednak pracę w zakresie wychowania fizycznego w wojsku należy w zasadzie rozpatrywać w dwu obszarach. Pierwszy – obejmujący wychowanie fizyczne i sport żołnierzy, którzy w swojej większości przed pójściem do wojska nie zetknęli się z ćwiczeniami fizycznymi. Grupa ta nie była pod względem sprawnościowym przygotowana do służby wojskowej i w związku z tym stanowiła główny i najważniejszy zarazem „obiekt” pracy wojska. Drugi – obejmujący wychowanie fizyczne kadry zawodowej i niewielkiej grupy szeregowych niezawodowych, którzy mieli okazję zetknąć się z „istotą i treścią sportu” przed służbą wojskową. Ta grupa z kolei była w zasadzie elitą wojska w tym zakresie i zarazem świadectwem zaangażowania żołnierzy w sporcie polskim. Jej członkowie wywodzili się z Legionów, POW, Armii Hallera i organizacji niepodległościowych, gdzie mieli okazję zetknąć się z wychowaniem fizycznym i sportem, nawet zawodniczym.

Do grupy tej można zaliczyć także czynnych sportowców powoływanych do odbycia służby wojskowej, łącznie natomiast wymienieni stanowili najbardziej doświadczoną kadre instruktorską. Należy też podkreślić, że wysoki poziom sportowy osiągnęli też absolwenci oficerskich i podoficerskich szkół wojskowych, którzy z czasem dali się poznać jako świetni, nawet reprezentacyjni zawodnicy. To oni, wykorzystując wiedzę i umiejętności instruktorskie, szkolili swoich podwładnych nie tylko w obszarze umiejętności typowo wojskowych, ale i w zakresie wychowania fizycznego i sportu. Za przykład mogą tu służyć m.in. jeźdźcy, szermierze, strzelcy, pięciobości czy lekkoatleci. Zatem można przyjąć, że wojsko od początku stwarzało młodym żołnierzom możliwości oswojenia się z duchem ćwiczeń fizycznych, a następnie sportu, i to nie tylko w czasie zajęć z wychowania fizycznego, ale i innych ćwiczeń (zajęć) wojskowych, w których coraz częściej pojawiało się współzawodnictwo i „umiłowanie ruchu” wchodzące do metod szkolenia. To właśnie dzięki

temu dość szybko „sportem” stawało się strzelanie, rzut granatem, walka na bagnety, pokonywanie przeszkód, lekkoatletyka, jeździectwo czy władanie bronią.

Omówienie celu naukowego

Skupiając się na funkcjonowaniu wychowania fizycznego i sportu w wojsku w czasie pokojowego funkcjonowania sił zbrojnych, wprowadziłem ograniczenie, którym jest poddanie analizie tylko największej ich części składowej, czyli wojsk lądowych. Brak poddania analizie drugiego z członów wchodzących w skład ówczesnych sił zbrojnych, czyli Marynarki Wojennej, wynika przede wszystkim ze specyfiki jej działania. Kierownictwo wychowania fizycznego i sportu tego rodzaju sił zbrojnych działało tylko na jego rzecz i w ograniczonym zakresie stanowiło element ogólnego systemu funkcjonowania szeroko pojętej kultury fizycznej w Wojsku Polskim. Dodatkowo należy też uwzględnić fakt funkcjonowania komponentów broni lądowych na okrętach, np. artylerii. W przypadku Korpusu Ochrony Pogranicza kierownictwo wychowania fizycznego i sportu było przywiązane tylko do tej formacji i w ograniczonym zakresie współdziałało ze swoimi odpowiednikami w wojsku. Poza tym formacja ta była podporządkowana Ministerstwu Spraw Wewnętrznych chociażby pod względem budżetowym, który był podstawowym czynnikiem funkcjonowania kultury fizycznej.

Biorąc pod uwagę przybliżony wyżej obszar badań, w opracowaniu zająłem się analizą wychowania fizycznego i sportu w polskich siłach zbrojnych lat: 1918-1939. Za cel badań przyjąłem dokonanie rekonstrukcji funkcjonowania elementów kultury fizycznej w okresie poprzedzającym odzyskanie niepodległości, a następnie w czasie tworzenia oraz rozwoju wychowania fizycznego i sportu w okresie pokojowym w zakresie rozwiązań strukturalnych, kompetencyjno-zadaniowych i głównych kierunków działalności. W ten sposób ogólny cel badań postanowiłem osiągnąć poprzez poszukiwanie i znalezienie odpowiedzi na problemy badawcze, sprowadzające się do następujących pytań:

1. Jakie było znaczenie i jaki poziom osiągnęły wychowanie fizyczne i sport w organizacjach paramilitarnych i polskich stowarzyszeniach sportowych przed I wojną światową i w pierwszych latach funkcjonowania sił zbrojnych?
2. Z jakich wzorców i doświadczeń korzystano przy konstruowaniu rozwiązań organizacyjno-funkcjonalnych w systemie funkcjonowania wychowania fizycznego i sportu w wojskowości polskiej?

3. Które z instytucji i komórek organizacyjnych centralnych władz wojskowych zakwalifikować można jako wiodące w kierowaniu wychowaniem fizycznym, sportem i przysposobieniem wojskowym w analizowanym okresie?
4. Jaki był poziom przygotowania fachowego kadr dla potrzeb wychowania fizycznego i sportu oraz jaki wpływ miało to na przygotowanie sił psychofizycznych żołnierzy i poborowych?
5. Na czym polegała i jak się przedstawiała działalność organizacyjno-koordynacyjna wojska w dziedzinie przysposobienia wojskowego i wychowania fizycznego?
6. Jaka rolę odgrywało przysposobienie wojskowe Związku Strzeleckiego w przygotowaniu młodzieży przedpoborowej do pełnienia służby wojskowej?
7. Jaki był wkład narodowych zawodów sportowych i igrzysk wojsk oraz zawodów centralnych w przygotowaniu obronnym społeczeństwa i żołnierzy?
8. Jaka funkcję w wychowaniu żołnierza oraz podnoszeniu jego sprawności fizycznej spełniały zawody sportowe z okazji świąt Żołnierza Polskiego, świąt oddziałowych, świąt sportu i przysposobienia wojskowego?
9. Jaki wpływ na poziom wyszkolenia wojska miały igrzyska wojskowe, zawody centralne i uprawiane sporty (dyscypliny sportowe)?
10. Jaki był wpływ wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego na poziom przygotowania bojowego polskich sił zbrojnych w obliczu zagrożenia zewnętrznego?

Rozwiązanie powyższych problemów badawczych posłużyło jako podstawa do opracowania analizy traktującej o rozwoju i przemianach w strukturach, kompetencjach, zadaniach i głównych kierunkach działalności w zakresie wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego w latach: 1918-1939. Stąd też wynika tytuł opracowania powyższej monografii: *Wychowanie fizyczne i sport w Wojsku Polskim 1918 – 1939*. Tak sformułowany tytuł pracy oparłem na założeniu hipotetycznym, że w latach: 1918-1939 miał miejsce główny proces rozwoju oraz zasadnicze przemiany w wychowaniu fizycznym i sporcie wojskowym na gruncie polskim. Wprowadzone w tym czasie rozwiązania zadecydowały o ich funkcjonowaniu w strukturze organizacyjno-zadaniowej Wojska Polskiego oraz stanowiły ważny wkład w kształtowanie się kultury fizycznej i systemu obronnego II Rzeczypospolitej.

Dla udowodnienia powyższej hipotezy przeprowadziłem kwerendę wśród literatury przedmiotu zarówno w okresie międzywojennym, jak i opracowaniach powstałych po II

wojnie światowej. Wykazała ona, że problematyka wychowania fizycznego w wojsku nie cieszyła się zbyt dużym zainteresowaniem badawczym historyków, lepiej natomiast przedstawiała się sytuacja ze sportem, którym interesowało się wielu badaczy. Znalazło to odzwierciedlenie zarówno w literaturze traktującej o wychowaniu fizycznym i sporcie, jak i w opracowaniach, które obejmują analizę poszczególnych dyscyplin (rodzajów) sportu i przysposobienia wojskowego w poszczególnych podokresach. Treścią kolejnych badań była tematyka związana z funkcjonowaniem sił zbrojnych w kontekście problematyki wychowania fizycznego i sportu. Ważne okazały się też wydawnictwa okolicznościowe związane z dywizjami i pułkami piechoty, które odgrywały decydującą rolę w szkoleniu i organizacji sportu i przysposobienia wojskowego.

Liczne publikacje literatury przedmiotu, omawiające bezpośrednio lub pośrednio funkcjonowanie wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego w latach: 1918-1939 nie wyczerpały do końca informacji niezbędnych do zrealizowania założonego tematu badawczego. W tej sytuacji sięgnąłem do artykułów naukowych i przyczynków opublikowanych w różnych czasopismach, materiałach studyjnych i częściowo w prasie. Ponieważ informacje zawarte w literaturze przedmiotu okazały się niewystarczające dla dokonania analizy wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego w latach: 1918-1939, koniecznym okazało się sięgnięcie do dokumentów archiwalnych. Swoje badania oparłem przede wszystkim na Centralnym Archiwum Wojskowym, bowiem dokumenty zgromadzone w Archiwum Akt Nowych oraz w części innych archiwów w znacznym stopniu stanowią tylko powielenie akt (drugie egzemplarze, odpisy) zgromadzonych w CAW. Cenny materiał poznawczy zawierają zbiory regulaminów i instrukcje zgromadzone w Centralnej Bibliotece Wojskowej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego i Bibliotece Głównej Akademii Obrony Narodowej.

Podział zawartości dokumentacyjnej CAW posiada strukturę chronologiczno-problemową, w związku z tym kwerendzie i analizie poddane zostały akta wytworzone przez naczelne władze wojskowe, które obejmują zbiór dokumentacyjny Ministerstwa Spraw Wojskowych i Sztabu Generalnego (Głównego) Wojska Polskiego. Z dokumentów tych analizie poddałem akta wytworzone przez organy kierownicze sił zbrojnych, takich jak Gabinet Ministra Spraw Wojskowych 1918-1939, Biuro Administracyjne Armii MSWojsk., Szef Sztabu Generalnego. Kolejną grupą dokumentów były akta departamentów MSWojsk., Państwowego Urzędu WFIPW oraz oddziałów Sztabu Generalnego i innych komórek organizacyjnych. Ten materiał archiwalny znajduje się w Instytucie Naukowo-Oświatowym. Dokumentację dotyczącą terenowych organów wykonawczych zawierają następujące zespoły:

Departament Piechoty MSWojsk., Departament Kawalerii MSWojsk., Departament III Artylerii i Uzbrojenia MSWojsk. i Oddział III Sztabu Generalnego, natomiast materiał wojskowy – Dowództwa Okręgów Korpusów (Dowództwa Okręgów Generalnych), Komendy Garnizonów oraz Powiatowe Komendy Uzupełnień. Wszystkie akta w tych zespołach dokumentacyjnych posiadają zróżnicowany charakter i obejmują dokumenty rozkazodawcze wprowadzające rozwiązania strukturalno-organizacyjne w zakresie wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego.

Oprócz archiwaliów, bardzo cenne w tworzeniu monografii okazały się również normatywy opublikowane w następujących dziennikach urzędowych: Dziennikach Rozkazów Wojskowych, Dodatkach Tajnych do Dzienników Rozkazów Wojskowych i Dziennikach Rozkazów Tajnych. Znajdujące się w nich rozkazy i inne akty wykonawcze stanowią bowiem kwintesencję prac prowadzonych w poszczególnych instytucjach, które zajmowały się wychowaniem fizycznym, sportem i przysposobieniem wojskowym. Funkcjonowanie i działalność instytucji zajmujących się interesującą nas problematyką określone zostały także w aktach wyższego rzędu, czyli ustawach i rozporządzeniach ówczesnych władz centralnych. Wymogło to konieczność zapoznania się z zawartością Dzienników Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej i Monitora Polskiego w części dotyczącej bezpośrednio wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego. W badaniach zostały też uwzględnione akta normatywne o zagadnieniach ogólnych dotyczących funkcjonowania sił zbrojnych czy ministerstw związanych ze szkolnictwem i młodzieżą. Wyjątkową przydatnością w konstruowaniu treści merytorycznych pracy okazały się dokumenty opublikowane w okresie międzywojennym.

Ustalone w procesie postępowania badawczego fakty i związki przyczynowo-skutkowe odnoszące się do funkcjonowania wychowania fizycznego i sportu w wojsku oraz przysposobienia wojskowego pozwoliły na sprecyzowanie hipotezy naukowej w brzmieniu: *Zasadniczy proces powstania i ewolucji wychowania fizycznego i sportu w wojsku oraz w przysposobieniu wojskowym miał miejsce w latach: 1918-1939. Związany był on z dążeniem do znalezienia najbardziej odpowiednich rozwiązań zapewniających sprawne funkcjonowanie tych elementów kultury fizycznej w siłach zbrojnych.* Cel ten zrealizowano, na ile to było możliwe w ówczesnych warunkach, bowiem powstał system funkcjonalno-zadaniowy, od 1927 r. wykraczający poza struktury wojskowe, który z niewielkimi modyfikacjami przetrwał w swoim zasadniczym kształcie do wybuchu II wojny światowej.

Problematyka badawcza oraz dostępne informacje źródłowe zdecydowały o historyczno-wojskowym podejściu do tematu badań. Jednak, mimo że historia wojskowości koncentruje swój przedmiot badań na odtwarzaniu dziejów organizacji wojskowej², w postępowaniu badawczym przyjąłem metody gwarantujące rozwiązania problematyki zarówno z obszaru badań historii wojskowości, jak i kultury fizycznej. To głównie zdecydowało, że za najbardziej przydatne dla potrzeb badawczych w grupie metod empirycznych uznałem przestudiowanie i krytyczną analizę literatury przedmiotu oraz kwerendę archiwaliów, ich selekcję i krytyczną ocenę. Natomiast z metod teoretycznych przyjąłem metodę indukcyjną, dedukcję, analizę, syntezę, abstrahowanie i analogię.

Metody empiryczne pozwoliły mi na zapoznanie się i ocenę dorobku naukowego z zakresu problematyki odnoszącej się do wychowania fizycznego, sportu w wojsku i przysposobieniu wojskowym, co stanowiło podstawę do przeprowadzenia badań archiwalnych. Natomiast analiza i krytyczna ocena źródeł powstałych w latach: 1918-1939 oraz wcześniejszych stała się podstawą ustaleń faktograficzno-problemowych, przez co właśnie metoda empiryczna nabrała szczególnego znaczenia. Pozwoliła ona bowiem zastosować metody teoretyczne, które stanowią podstawowe narzędzia do wnioskowań, uogólnień i weryfikacji przyjętej hipotezy naukowej, dlatego główną metodą wnioskowania uogólniającego była indukcja (wnioskowanie indukcyjne), która posłużyła za główną metodę bezpośredniego ustalania faktów (od szczegółu do ogółu)³.

Stosowana na różnych etapach badań analiza okazała się bardzo przydatna zarówno w początkowym (empirycznym) postępowaniu badawczym, jak i we wnioskowaniach teoretycznych. Zastosowanie z kolei narzędzi analitycznych pozwoliło w znacznym stopniu na dokonanie zestawień statystycznych, ustalenie zakresu kompetencyjno-zadaniowego poszczególnych służb związanych z wychowaniem fizycznym i sportem oraz przysposobieniem wojskowym, określenie ich skuteczności działania i wyodrębnienie procesów reorganizacyjnych oraz wyjaśnienie ich wpływu na funkcjonalność. Synteza

² B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań historycznych*, Poznań 1974, s. 107.

³ W mniejszym stopniu można było zastosować metodę pośredniego ustalania faktów, czyli dedukcję, bowiem metoda ta, sprowadzająca się do wnioskowania od ogółu do szczegółu, mała raczej charakter uzupełniający. Związane to było z niewielką wiedzą w badanym obszarze problemowym i to właśnie wykluczyło ją ze stosowania jako podstawy wnioskowania i wymusiło potwierdzenie w źródłach formułowanych sądów. Należy jednak podkreślić, że mimo niewielkich braków, metoda dedukcyjna, najczęściej stosowana jako uzupełnienie metody indukcyjnej, znacznie ułatwiała proces badawczy. Obie metody, wzajemnie się uzupełniające, pozwoliły na ustalenie chronologii zdarzeń i skonfrontowanie ich z informacjami zawartymi w różnych opracowaniach źródłowych.

natomiast została wykorzystana do formułowania twierdzeń o charakterze ogólnym i wyciągania wniosków końcowych.

Przedstawione wyżej metody badań zostały zastosowane w ramach postępowania badawczego, którego przebieg został podzielony na sześć etapów, które objęły: a) przeprowadzenie kwerendy bibliograficznej i archiwalnej, przegląd literatury przedmiotu i dokumentów wytworzonych w analizowanym okresie, a następnie przeprowadzenie analizy i oceny zgromadzonego materiału (etap pierwszy), b) ustalenie przedmiotu i celu badań (etap drugi), c) określenie problemów badawczych i wyłonienie wstępnej (roboczej) hipotezy ich rozwiązania (etap trzeci), d) dokonanie wyboru metod badawczych (etap czwarty), e) porządkowanie i przetwarzanie zgromadzonego materiału badawczego oraz jego analiza i interpretacja (etap piąty), f) próba uogólniania danych uzyskanych w czasie postępowania badawczego i opracowanie syntezy (etap szósty). Etapy te zostały następnie połączone w dwie grupy, z których pierwsza objęła przygotowanie do prowadzenia badań właściwych, a druga – proces ich realizacji.

Zapoznanie się z literaturą przedmiotu i materiałami źródłowymi umożliwiło ostateczne sprecyzowanie tematu i celu badań. Precyzowanie tematu pozwoliło na określenie jego ram chronologicznych, a wprowadzone ramy czasowe objęły okres, w którym narodziło się i rozwinęło wychowanie fizyczne i sport w wojsku oraz w przysposobieniu wojskowym. Sformułowanie tematu pozwoliło jednocześnie określić główny cel badań i sformułowanie hipotezy roboczej ich rozwiązania. Z kolei sformułowana w formie pytań problematyka badawcza miała zapewnić wyjaśnienie kwestii szczegółowych, które odnosiły się do: a) zakresu pojęciowego (definiowania) wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego, b) wykorzystania doświadczeń obcych i własnych w zakresie organizacji w okresie przed I wojny światowej i w czasie jej trwania, wojny polsko-rosyjskiej oraz pierwszych lat niepodległości, c) obszarów zadaniowych i ich praktycznej realizacji w pokojowym okresie funkcjonowania sił zbrojnych, d) kwestii przygotowania kadr i ich udziału w przygotowaniu obronnym społeczeństwa oraz organizacji i funkcjonowania sportu masowego w wojsku, e) roli centralnych zawodów sportowych i wpływu wybranych dyscyplin sportowych na stan przygotowania obronnego państwa. Rozwiązanie problemów badawczych stanowiło podstawę sformułowania założeń hipotetycznych, co zostało wyrażone w przyjętej hipotezie naukowej pracy.

Przedstawionemu opracowaniu nadany został układ problemowo-chronologiczny i konstrukcja rozdziałowa. Zaś kontekst problemowy odnosi się do kwestii poglądów na funkcjonowanie wychowania fizycznego i sportu w wojsku oraz przysposobieniu wojskowym

przed odzyskaniem niepodległości i w warunkach pokojowych. Kolejny obszar problemowy stanowią zagadnienia związane z ich organizacją, kierowaniem i funkcjonowaniem, a chronologia zdarzeń została zastosowana przede wszystkim przy analizie ich funkcjonowania, co umożliwiło prześledzenie ich etapów rozwoju (zmian organizacyjnych). Poprzez zastosowanie podejścia chronologicznego można też było określić wspólne obszary przemian i zaznaczyć zachodzące w tym okresie różnice. Te właśnie uwarunkowania stanowiły podstawę układu treści merytorycznej pracy i jej podziału na obszary zagadnieniowe.

Osiągnięte wyniki badań

Praca została podzielona na sześć rozdziałów tematycznych w układzie chronologicznym, z których pierwszy został potraktowany jako wprowadzający i zatytułowany: *Wychowanie fizyczne i sport na przełomie XIX i XX stulecia – przemiany i tendencje rozwojowe*. Znalazły się w nim historyczne uwarunkowania rozumienia pojęć: „wychowanie fizyczne”, „sport”, „przysposobienie wojskowe” oraz „kultura fizyczna”, co było niezbędnym warunkiem zrozumienia całości rozprawy. Część drugą poświęciłem roli sportu w okresie „belle époque”, w której, co prawda, sport służył jako rozrywka, ale w sumie odegrał ważną rolę w przygotowaniu poszczególnych armii do wojny. Trzecia część została poświęcona rozwojowi zorganizowanych form działalności sportowej na ziemiach polskich u progu XX stulecia. Zawarta została w niej charakterystyka osiągnięć na tym polu w poszczególnych zaborach z uwzględnieniem istniejących wówczas warunków społeczno-politycznych. Należy podkreślić, że rozwijający się w tym czasie ruch sportowy na ziemiach polskich wywarł znaczny wpływ nie tylko na rozwój psychofizyczny młodzieży, zwłaszcza szkolnej, ale przede wszystkim odegrał znaczącą rolę w zachowaniu polskości, szczególnie w Wielkopolsce. Uprawianie sportu często łączono z podstawowym szkoleniem wojskowym, co niewątpliwie wpłynęło na stan przygotowania wojskowego przyszłych uczestników wojny i powstania (wielkopolskiego).

Na przełomie XIX i XX w. na podzielonych między zaborców ziemiach polskich powstający i rozwijający się w warunkach represji, zakazów, nakazów i ograniczeń ze strony zaborców ruch sportowy stanowił jeden z elementów samoobrony przed biologicznym wyniszczeniem narodu polskiego. Dlatego jego uczestnicy i sympatycy identyfikowali się z walką o niepodległość kraju, a w programach ruchu obserwujemy odwoływanie się do tradycji narodowych i eksponowanie w działalności sportowej treści kulturowych związanych z walką o niepodległość. W trakcie walk o niepodległość w zachodniej Polsce, na Śląsku Cieszyńskim czy w czasie powstań śląskich wszystko to znalazło zastosowanie w praktycznej

realizacji. Sportowcy polscy uczestniczyli też w walkach o niepodległość i kształt granic polskich w latach: 1914-1920.

Już od początku tworzenia zrębów wojska polskiego wychowanie fizyczne i sport znalazły się na jednym z pierwszych miejsc w problematyce związanej z jego powstawaniem. Niewątpliwie największy wpływ na jego kształtowanie się i organizację miały wiedza i doświadczenia z okresu przedwojennego i wojennego związane z I wojną światową. Już w czasie szkolenia w Związku Walki Czynnej, Związku Strzeleckim we Lwowie, „Strzelcu” w Krakowie, Drużynach Bartoszewskich i w „Sokole” stosowano ćwiczenia gimnastyczne oparte na gimnastyce szwedzkiej zawarte z czasem w *Programie ćwiczeń gimnastycznych*, który przyczynił się do ich ujednoczenia. Stosowane w czasie szkolenia na kursach szkoły oficerskiej i podoficerskiej wpłynęły na dobry stan przygotowania przyszłych oficerów i podoficerów do wykonywania zadań bojowych i instruktażowych. Następnie prowadzona przez nich gimnastyka obejmująca marsze, biegi, skoki i biegi przez przeszkody dała solidne podstawy do wyszkolenia bojowego również szeregowych żołnierzy, co potwierdziło już pole walki.

W czasie działań bojowych I wojny światowej we wszystkich formacjach polskich nie zanedbywano szkolenia wojskowego, w tym i zajęć z wychowania fizycznego. Sukcesy na tym polu zanotowano przede wszystkim w Legionach, gdzie oprócz zajęć z gimnastyki pojawiło się „sportowanie” związane z popularyzacją gier sportowych, a szczególnie piłki nożnej. Rozwój tej dyscypliny przyczynił się z kolei do współzawodnictwa sportowego w postaci rozgrywek między oddziałowych w piłce nożnej oraz niektórych konkurencjach lekkoatletycznych. Sport stał się wówczas potrzebny żołnierzom już nie tylko dla „zabicia” czasu wolnego, lecz także jako możliwość rywalizacji opartej na zasadach szlachetnego współzawodnictwa.

W schyłkowym okresie wojny w Polskiej Sile Zbrojnej (*Polnische Wehrmacht*) wprowadzono w zasadzie pierwowzór przyszłego wychowania fizycznego w przyszłym wojsku polskim. W programie szkolenia szkół wojskowych (szkoły podchorążych i szkoły podoficerskiej) wprowadzono bowiem gimnastykę, szermierkę (bagnetem), rzut granatem (grenadierką) i marsze. Wyszkoleni w ten sposób przyszli dowódcy mogli następnie, korzystając z pomocy napisanego przez ppor. Seweryna Monastyrskiego podręcznika pt. *Gimnastyka wojskowa*, szkolić swoich żołnierzy. Ćwiczenia zawarte w podręczniku wykorzystywano w czasie zajęć gimnastyki porannej, zajęć z musztry i szkolenia strzeleckiego.

W latach: 1919-1920, mimo toczącej się wojny z Rosją radziecką, wychowanie fizyczne w wojsku polskim zostało ujęte w ramy organizacyjne poprzez utworzenie na szczeblu centralnym najpierw Wydziału Wychowania Fizycznego i Sportowego, a następnie Wydziału Wychowania Fizycznego. Funkcjonowanie obu instytucji razem, a z czasem i pionu oświatowo-wychowawczego w ramach pracy oświatowo-kulturalnej, było znacznym ułatwieniem przy organizowaniu kierowania wychowaniem fizycznym na niższych szczeblach. To dzięki współpracy z referatami kulturalno-oświatowymi udało się dość szybko powołać inspektorów i utworzyć referaty wychowania fizycznego w Dowództwach Okręgów Generalnych. Im z kolei podlegały powołani w pułkach i równorzędnych oddziałach instruktorzy gimnastyki i sportów oraz instruktorzy gimnastyki i sportów w baonach i kompaniach.

W tym okresie wprowadzono również planowane zajęcia z wychowania fizycznego, gier i sportów w pododdziałach i oddziałach w oparciu o opracowany przez kpt. Szczęsnego Połomskiego *Regulamin wychowania fizycznego*. Skorzystały również na tym szkoły wojskowe i organizatorzy kursów specjalistycznych, a następnie kursów wychowania fizycznego. Tematyka ta została szeroko spopularyzowana w prasie, a w praktyce rozpoczęto przygotowywania do olimpiady w Amsterdamie. Ostatecznie, ze względu na zagrożenie wojną, sportowcy, zamiast na olimpiadę, udali się na front, by stanąć w obronie zagrożonej ojczyzny. Ukoronowaniem działalności Wydziału WF było powołanie Głównej Szkoły Wojskowej Gimnastyki i Sportów Później Centralnej Wojskowej Szkoły Gimnastyki i Sportów – CWSGiS) oraz kursów organizowanych na poziomie DOGen. i podporządkowanych im oddziałów. Sukcesem było wprowadzenie obowiązkowych zajęć z gimnastyki i uprawianie gier i sportu, co znalazło potwierdzenie w zapowiedzi organizowania w wojsku polskim corocznych igrzysk sportowych.

Koniec działań na frontach wojny polsko-rosyjskiej przyniósł przeświadczenie, że podstawą wyszkolenia żołnierza zdolnego do obrony ojczyzny jest przede wszystkim systematyczne i racjonalne wychowanie fizyczne. Najważniejsze jednak było to, że demobilizacja i przejście wojska na stopę pokojową zastało wychowanie fizyczne i sport w wojsku zupełnie dobrze zorganizowane, z coraz liczniejszą kadrą instruktorską, słabą bazą i olbrzymim entuzjazmem oraz nadziejami na ich dalszy rozwój wśród żołnierzy, niezależnie od korpusu i stopni wojskowych. Ta właśnie problematyka stanowi treść rozdziału drugiego zatytułowanego: *Wychowanie fizyczne i sport w okresie walk o niepodległość i kształt terytorialny państwa polskiego (1914-1921)*.

Po przeprowadzonej reorganizacji Wojska Polskiego i zatwierdzeniu 10 sierpnia 1921 r. jego struktur pokojowych najważniejszą rolę w kierowaniu wychowaniem fizycznym i sportem w wojsku sprawował Oddział III Sztabu Generalnego WP poprzez funkcjonujący w jego strukturach Wydział Wychowania Fizycznego na czele z szefem ppłk. Władysławem Osmólskim. W gestii Wydziału znalazły się wówczas wszystkie sprawy związane z wychowaniem fizycznym, szkoleniem, higieną, a szczególnie z gimnastyką, grami ruchowymi i sportami. W 1924 r. w MSWojsk., po uporządkowaniu spraw związanych z wychowaniem fizycznym, sportem i przysposobieniem wojskowym, nastąpiło przejęcie kierownictwa nad Wydziałem WF przez mjr. dypl. Karola Pióreckiego. Nowy szef rozpoczął bliską współpracę z utworzonym wcześniej Wydziałem Przysposobienia Wojskowego w sprawach wychowania fizycznego i sportu. W następnym roku doszło do połączenia obu wydziałów i utworzenia Wydziału Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego na czele którego stanął ppłk Anatol Minkowski. Wydział podporządkowano Departamentowi I Piechoty w MSWojsk. Szef Departamentu Piechoty i zobligowano do współpracy z ministrem spraw wewnętrznych oraz ministrem wyznań religijnych i oświecenia publicznego, Naczelną Radą Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, z władzami szkół wyższych i centralnymi władzami stowarzyszeń przysposobienia wojskowego w sprawach wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego.

Dla dalszego funkcjonowania wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego najważniejsze znaczenie miała decyzja Rady Ministrów z 11 listopada 1926 r. wprowadzająca powszechny obowiązek wychowania fizycznego młodzieży obojga płci jako organicznej części wychowania publicznego. Na jej mocy 28 stycznia 1927 r. utworzono Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego oraz Radę Naukową Wychowania Fizycznego. Urząd był instytucją powołaną przy ministrze spraw wojskowych do kierowania pracami dotyczącymi powszechnego wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Z niewielkimi zmianami w 1935 r. obowiązki swoje spełniał do końca istnienia II Rzeczypospolitej. Jednak ogólne kierownictwo nad wychowaniem fizycznym w wojsku należało do ministra spraw wojskowych, który kierował zakresem spraw związanych z tą problematyką przez dyrektora PU WFiPW i inspektorów generalnych w poszczególnych rodzajach wojsk.

Zarządzaniem wychowaniem fizycznym i sportem na niższych szczeblach zajmowali się dowódcy Okręgów Korpusowych (DOK wcześniej DOGen.) i podległe im niższe struktury funkcyjne (dywizje, brygady, pułki i równorzędne). Na poziomie DOK (od września 1920 r. do sierpnia 1921 r. DOGen.) funkcjonowały powołane przez ministra spraw wojskowych

Okręgowe Inspektoraty Wychowania Fizycznego podlegające bezpośrednio dowódcom OK i będące ich przedstawicielami w sprawach gimnastyki wojskowej i sportów. Działały one w imieniu dowódców OK zgodnie ze wskazówkami i na podstawie ich rozkazów. Natomiast inspektorzy okręgowi w sprawach fachowych podlegali Wydziałowi WF. Po przejściu sił zbrojnych na stopę pokojową organizacja ta nie uległa zmianie, ale w związku z poleceniem ministra spraw wojsk. dowódcy OK powołali Korpusowe Komisje Sportowe. Zadaniem komisji było m.in. urządzenie i przeprowadzanie igrzysk sportowych, a także organizowanie wspólnych zawodów sportowych dla wojska i drużyn cywilnych. Od 1922 r. rozpoczęto też organizowanie Dywizyjnych Komisji Sportowych na czele z dowódcą piechoty dywizyjnej jako przewodniczącym oraz Komitetem Wykonawczym. Zadaniem komisji było m.in.: kierowanie i dbanie o rozwój wszystkich działów sportowych oraz kół i klubów na terenie dywizji, współpraca z organizacjami wojskowo-wychowawczymi i cywilno-sportowymi, organizowanie wspólnych ze środowiskiem cywilnym zawodów sportowych.

Na szczeblu pułków i oddziałów równorzędnych od 1920 r. wychowanie fizyczne znalazło się w gestii kierowników wychowania fizycznego bezpośrednio podlegających swoim dowódcom. W pracy obowiązywała ich opublikowana w 1921 r. *Instrukcja o prowadzeniu pracy sportowej w wojsku*, w której nakreślono główne zadania wychowania fizycznego i sportu do zrealizowania w wojsku na poszczególnych poziomach pracy w oddziałach i pododdziałach. Referentów wyznaczali za wiedzą inspektora DOGen. (później DOK) dowódcy pułków (równorzędni) spośród oficerów pułku posiadających przygotowanie do tej pracy (ukończony kurs w CWSGiS, byłych nauczycieli wychowania fizycznego lub byłych sportowców). W praktyce przez cały okres funkcjonowania sił zbrojnych oficerowie pełnili obowiązki referentów i instruktorów wychowania fizycznego poza swoimi normalnymi obowiązkami służbowymi w oddziałach. Referent w zależności od potrzeb posiadał do pomocy jednego lub kilku instruktorów gimnastyki i sportu.

W pododdziałach za kierowanie wychowaniem fizycznym odpowiedzialny był dowódca pododdziału, który do pomocy posiadał instruktorów lub przodowników ćwiczeń cielesnych wykonujących swoje zadania w oparciu o instrukcję wychowania fizycznego lub wytyczne dowódcy pułku (kierownika wf). W szkołach podchorążych, kształcących oficerów zawodowych, za zajęcia z wychowania fizycznego odpowiadali etatowi kierownicy, którzy do pomocy posiadali fechtmistrza lub instruktora szermierki, a wszyscy bezpośrednio podlegali dyrektorowi szkoły. Natomiast każdy pododdział szkoły posiadał swojego instruktora ćwiczeń ruchowych, dwu przodowników ćwiczeń ruchowych i przodownika szermierki, realizujących program wychowania fizycznego niezależnie od swoich funkcji etatowych.

W praktycznej realizacji funkcjonowanie wychowania fizycznego i sportu w latach: 1921-1930 oparto na *Regulaminie wychowania fizycznego* z 1920 r., a następnie rok później wydanym *Regulaminie wychowania fizycznego* z 1.10.1921 r. Stosowanie wybranych ćwiczeń z regulaminu przez wychowawcę-kierownika pozwalało na rozwój sprawności fizycznej żołnierzy, przygotowując ich pod względem wytrzymałościowym do prowadzenia walki bez względu na trudy i niewygody marszów oraz zaprawiając do szczególnych wysiłków bojowych. Dobrze wyszkolony żołnierz umiał „chodzić wytrwale i biegać chyżo”, pokonywać przeszkody, dźwigać sprzęt lub rannego kolegę, wspinać się na drzewa i słupy, rzucać granatem do celu, czołgać się, okopywać oraz walczyć wręcz – bronią i bez broni. W walce żołnierzowi niezwykle przydatną była również nabywana w trakcie służby umiejętność pływania. Ćwiczenia fizyczne zaliczono do podstawowych ćwiczeń, w jakich obowiązkowo uczestniczyli wszyscy żołnierze pełniący służbę czynną.

Wprowadzona od 1930 r. *Instrukcja nr 32: Organizacja wychowania fizycznego w wojsku* miała decydujące znaczenie organizacyjne, a następną, wprowadzona rok później, *Instrukcja wychowania fizycznego* była kolejnym krokiem w kierunku jego unowocześnienia i dostosowania do rozwijających się wymogów. W związku z tym zajęcia z wychowania fizycznego w wojsku podzielono na obowiązkowe i nadobowiązkowe i postawiono je na równi z innym wyszkoleniem żołnierza bez względu na stopień, funkcję i obowiązki czy rodzaj służby (czynna i rezerwy). Do obowiązkowego programu wychowania fizycznego zaliczono: zabawy i gry ruchowe, gry sportowe, pływanie i ratownictwo, gimnastykę oraz elementy lekkoatletyki. Za nadobowiązkowe zajęcia wychowania fizycznego uznano: pozostałe ćwiczenia lekkoatletyczne, narciarstwo poza oddziałami narciarskimi, wioślarstwo na łodzi puchowej, pięściarstwo, piłkę nożną, rugby i piłkę wodną. Nadal ważną rolę odgrywały gry i zabawy ruchowe, które służyły wyrobieniu sprawności na równi z innymi ćwiczeniami gimnastycznymi, będąc zarazem świetnym środkiem pomocniczym w wyszkoleniu żołnierza. Nie mniej znaczące miejsce znalazły także gry sportowe, które unowocześniono i potraktowano jako uzupełnienie do szkolenia z wychowania fizycznego i szkolenia ogólnego żołnierzy.

Zajęcia z wychowania fizycznego oraz sportowe prowadzono też na wszelkiego rodzaju kursach dla oficerów i podoficerów służby czynnej i rezerwy. Dotyczyło to też szkół oficerskich i podoficerskich, w tym rezerwy, których przykładem były szkoły podchorążych rezerwy i dywizyjne kursy podchorążych rezerwy. W trakcie tych zajęć zarówno przyszli oficerowie i podoficerowie służby czynnej, jak i rezerwy w ramach przechodzonego szkolenia

odbywali też zajęcia z wychowania fizycznego, wybranych dyscyplin sportowych oraz gier i zabaw.

Chroniczny brak instruktorów wychowania fizycznego i sportu w oddziałach przyczynił się do organizowania od 1922 r., Okręgowych Kursów Gimnastyczno-Sportowych przy dowództwach OK, których celem było szybkie rozpowszechnienie nowego *Regulaminu wychowania fizycznego* w oddziałach wojskowych. W ciągu niespełna dwu lat na 22 kursach przeszkolono 1067 osób, w tym 132 oficerów i 935 podoficerów. Podoficerowie kończący kurs otrzymywali uprawnienia pomocnika instruktora wychowania fizycznego.

Niezależnie od organizowanych kursów okręgowych bardzo intensywną działalność od 21 lutego 1921 r. na polu szkolenia kadr prowadziła Centralna Wojskowa Szkoła Gimnastyki i Sportu, która organizowała kursy gimnastyczno-sportowe (4-miesięczne) dla oficerów i podoficerów służby czynnej, 1-2-tygodniowe kursy informacyjne dla kadry dowódczej oraz kursy wakacyjne (4-8-tyg.) dla młodzieży, nauczycieli szkół oraz członków towarzystw gimnastycznych i sportowych. W okresie swojej działalności w latach: 1921-1929 wypromowała ona: 241 absolwentów oficerskich kursów wychowania fizycznego (8 kursów rocznych), 178 kursów szermierczych (7 kursów), 454 oficerskich kursów gimnastyczno-sportowych (13 kursów tzw. krótkich), 407 podoficerskich kursów sportowych (8 kursów). 781 oficerów ukończyło kursy informacyjne i specjalne (8 kursów), a dodatkowo różne kursy ukończyło też 138 uczestników spoza wojska.

1 stycznia 1930 r. z połączenia CWSGiS oraz Państwowego Instytutu Wychowania Fizycznego utworzono w Warszawie Centralny Instytut Wychowania Fizycznego z dyrektorem płk. Dr. W. Osmólskim na czele. Zadaniem instytutu było przygotowywanie kierowników wychowania fizycznego, cywilnych i wojskowych oraz prowadzenie badań nad wpływem ćwiczeń fizycznych na organizmy młodych ludzi. Uczelnia w zasadzie kontynuowała na początku kursy organizowane w CWSGiS, a od 1932 r. wprowadzono roczny kurs instruktorów szermierki i dwuletni kurs fechtmistrzów szermierki dla podoficerów (dla najlepszych – po ukończeniu kursu rocznego). W 1935 r. wprowadzono kursy dwuletnie dla oficerów, których ukończenie dawało tytuł magistra. W tym samym roku CIWF przemianowano na Centralny Instytut Wychowania Fizycznego im. Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego, a w 1938 r. – na Akademię Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Nadanie CIWF praw akademickich było wyrazem uznania dla dziewięcioletnich dokonań uczelni i uznania, jakie zdobyła sobie również poza granicami Polski.

W 1927 r. działalność rozpoczęły Okręgowe Ośrodki Wychowania Fizycznego (pierwszy w Poznaniu), których jednym z zadań było szkolenie instruktorów wychowania fizycznego dla całego terenu danego OK. Ośrodki na czele z komendantem utworzono w miejscowościach stanowiących siedzibę każdego DOK-u oraz w Wilnie i Katowicach, a następnie w Białymstoku i Łucku, i podlegały one bezpośrednio kierownikom Okręgowych Urzędów WFiPW. Po pięciu latach intensywnego szkolenia w OO WF oraz wewnętrznego w OK sytuacja uległa poprawie, ale mimo wszystko braki wśród instruktorów i przodowników powodowały, że ich liczba w 1935 r. nadal była niewystarczająca. We wszystkich okręgach brakowało nadal 542 (54,09%) instruktorów ćwiczeń ruchowych, 342 (71,1%) instruktorów pływania, 483 (47,35%) przodowników pływania i 413 (42,53%) przodowników pięściarstwa. Łącznie w wojsku brakowało 1768 (46,78%) instruktorów i przodowników wychowania fizycznego, a 228 (11,86%) nie podjęło pracy po ukończeniu kursów.

Istotną dla funkcjonowania wychowania fizycznego i sportu w wojsku była też baza. Do 1927 r. praktycznie nie było mowy o zorganizowanym budownictwie sportowym w wojsku. Dominowała wówczas improwizacja i tymczasowość, a obiekty przygotowywano dla potrzeb wyszkolenia bojowego żołnierzy, w tym i wychowania fizycznego. Mimo to budowa obiektów sportowych rozwijała się dość sprawnie, o czym świadczyły dane statystyczne. W 1918 r. wojsko posiadało 119 obiektów sportowych, w 1923 – 228, w 1925 – 408, w 1926 – 519, natomiast w latach: 1927-1928, już po utworzeniu PU WFiPW, liczba ta zwiększyła się z 620 do 789 obiektów. Na uwagę zasługuje zbudowanie w ciągu dwu lat (1928-1929) 37 boisk do piłki nożnej, 37 stadionów lekkoatletycznych i 79 kortów tenisowych. Utworzenie PU WFiPW zmieniło tę sytuację, bowiem od tego czasu zaczęto budować według planów, z uwzględnieniem potrzeb, w sposób bardziej zorganizowany i uporządkowany. W tym czasie zbudowano znane „sztandarowe” obiekty sportowe, takie jak: kompleks obiektów CIWF czy reprezentacyjny stadion Wojska Polskiego im. Pierwszego Marszałka Józefa Piłsudskiego. Jednak w sportowym budownictwie wojskowym dominowały obiekty mniej reprezentacyjne, budowane własnym sumptem, z pomocą żołnierzy i przy zaangażowaniu finansowym kadry oficerskiej. Niestety, liczba tych obiektów była już do końca zbyt mała, by sprostać wymaganiom szkoleniowym, nie mówiąc już o sportowych. To właśnie ta problematyka złożyła się na treść trzeciego rozdziału pt. *Warunki rozwoju wychowania fizycznego i sportu w Wojsku Polskim w latach 1921-1939*.

Nie tylko władze wojskowe, ale i władze centralne w Polsce od pierwszych dni po odzyskaniu niepodległości zdawały sobie sprawę z potrzeby zachowania zdolności obronnych

państwa. Dlatego od początku podjęto problem ochotniczego przygotowania wojskowego dla podniesienia możliwości obronnych. Służyć temu miała ścisła współpraca z organizacjami i stowarzyszeniami zajmującymi się problematyką obronną. Niestety, ze względu na toczącą się wojnę polsko-rosyjską, nawiązano na początku łączność tylko ze Związkiem Harcerstwa Polskiego i Związkiem Strzeleckim, udzielając im pomocy instruktorskiej i materialnej potrzebnej do podjęcia pracy przygotowawczo-wojskowej. Natomiast same walki w obronie granic II Rzeczypospolitej potraktowano jako praktyczną szkołę przyspieszonej edukacji obronnej społeczeństwa.

Pierwszą komórką kierowniczą zajmującą się tą problematyką jeszcze w czasie wojny polsko-rosyjskiej był Referat Stowarzyszeń Wojskowo-Wychowawczych przy Oddziale II Sztabu Generalnego, a po demobilizacji i przejściu do pracy na stopie pokojowej utworzony w czerwcu 1921 roku Wydział III Przynsposobienia Rezerw w Oddziale III Sztabu Generalnego na czele z ppłk. Adamem Kocem i jego zastępcą, wspomnianym już wyżej, mjr. Anatolem Minkowskim. Zadaniem Wydziału była systematyczna praca nad przygotowaniem społeczeństwa do obrony granic, stworzenie ram organizacyjnych oraz nakreślenie i przyjęcie metod pracy. Wydział utrzymywał ścisłą współpracę z organizacjami i stowarzyszeniami zajmującymi się problematyką obronną i kształtowaniem postaw patriotycznych, wspierając je finansowo i udzielając pomocy w zakresie dostarczania instruktorów odpowiedzialnych za szkolenie wojskowe i wychowania fizycznego. Na niższym poziomie przy każdym sztabie Dowództw OK umieszczono po jednym referencie przynsposobienia rezerw, a przy każdej Państwowej Komisji Uzupelnień (PKU) – po jednym oficerze instrukcyjnym. O powodzeniu tej akcji świadczyła współpraca DOK-ów w połowie 1922 r. ze stowarzyszeniami liczącymi ok. 90 000 członków młodzieży męskiej i żeńskiej chętnej do poddania się szkoleniu.

W praktycznej realizacji Wydział Przynsposobienia Rezerw rozpoczął współpracę z Komisją Tymczasową do Spraw Wyszakolonia Wojskowego Młodzieży w MWRiOP, która dość szybko doprowadziła do wprowadzeniem szkolenia wojskowego do szkół. W następstwie tego już od końca 1922 r. w szkołach średnich, zawodowych i seminariach nauczycielskich tworono ochotnicze hufce szkolne przynsposobienia wojskowego. Rosnąca popularność tego szkolenia w szkołach zaowocowała zorganizowaniem do końca 1923 r. 290 hufców szkolnych, w których szkoliło się 21 348 uczniów. Akcja była też dość intensywnie wspierana przez utworzone w tym czasie komitety wychowania fizycznego i przynsposobienia wojskowego.

W 1923 r. Wydział Przynsposobienia Rezerw przekształcono w Wydział Przynsposobienia Wojskowego, opierając jednocześnie szkolenie na pułkach piechoty nadzorowanych przez

dowódców dywizji. Wpłynęło to jeszcze bardziej na intensyfikację szkolenia i pod koniec 1924 r. już w około 1/3 powiatów Rzeczypospolitej funkcjonowały powiatowe rady wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego, a liczba członków wszystkich stowarzyszeń przysposobienia wojskowego wzrosła do około 107 000. Podstawę programu przysposobienia wojskowego stanowiło wychowanie fizyczne, w tym gimnastyka, lekkoatletyka i gry zbiorowe, co z czasem prowadziło do zatarcia się granicy między wychowaniem fizycznym a przysposobieniem wojskowym.

W 1925 r. wprowadzono terytorialną organizację przysposobienia wojskowego w podziale na okręgi korpusów, rejony dywizji piechoty i rejony pułków piechoty. Odpowiedzialnym za przysposobienie wojskowe został szef departamentu piechoty, a jego organem pracy był Wydział Przysposobienia Wojskowego (od listopada tego roku połączony z Wydziałem WF w jeden Wydział Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego). Na kierownikami przysposobienia wojskowego w okręgach wyznaczono: dowódców okręgów (organem ich pracy stał się Referat Przysposobienia Wojskowego), dowódców dywizji piechoty (oficer PW) i dowódców pułków piechoty (oficer PW i podlegli mu oficerowie instrukcyjni). Zadaniem Przysposobienia Wojskowego było: szkolenie wojskowe młodzieży w wieku przedpoborowym oraz młodzieży szkół średnich i wyższych, szkolenie wojskowe poborowych, którzy otrzymali odroczenie służby wojskowej przed wcieleniem ich do wojska oraz czuwanie nad utrzymaniem sprawności wojskowej szeregowych rezerwy.

Po utworzeniu w 1927 r. PU WFiPW zlikwidowano Wydział WFiPW w Departamencie I Piechoty MSWojsk., a znaczną część jego pracowników z najwyższymi kwalifikacjami przeniesiono do nowego urzędu. Z kolei w poszczególnych województwach powołano wojewódzkie komitety wf i pw, a w miastach powiatowych i wydzielonych z powiatów – powiatowe lub miejskie komitety wf i pw. W celu utrzymania wf i pw na poziomie odpowiadającym wymaganiom PU WFiPW utworzono komisje powiatowe WFiPW, które powołały na swoim terenie komisje gminne WFiPW. Na komisjach sportowych, także w gminie, spoczywał obowiązek rozszerzania i pogłębiania wychowania fizycznego na swoich terenach.

W 1932 r., nastąpiło ostateczne ukształtowanie się podziału komend powiatowych i miejskich ośrodków wychowania fizycznego przydzielonych do poszczególnych pułków. Łącznie utworzono 100 komend obwodowych, 295 powiatowych (w tym 53 miejskie), 14 ośrodków wychowania fizycznego, w których zgodnie z etatem obowiązki pełniło 400 oficerów, 639 podoficerów zawodowych i 400 szeregowców, co w sumie dość ściśle związało

przysposobienie wojskowe z armią. Cały niemalże proces szkolenia pw realizowano w tym czasie na bazie pułków piechoty, a przysposobienie wojskowe dzieliło się na: pw młodzieży szkolnej, pw młodzieży akademickiej, pw młodzieży pozaszkolnej przedpoborowej, pw rezerwistów, pw kobiet oraz innych kategorii.

Przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej, w zależności od typu szkoły (placówki), dzieliło się na: pw młodzieży szkół średnich, seminariów nauczycielskich, szkół zawodowych i innych szkół posiadających prawa szkół średnich i pw młodzieży szkół niższych, zawodowych i rzemieślniczych. Młodzież szkolną grupowano w hufcach, których opiekunami byli nauczyciele wyznaczeni przez władze szkolne w porozumieniu z wojskiem. W przypadku młodzieży akademickiej obserwowano dość małe zainteresowanie szkoleniem pw, co przynajmniej w części rekompensowało szkolenie studentów w szkołach podchorążych rezerwy. Szkolenie w ramach przysposobienia wojskowego dla młodzieży pozaszkolnej organizowano w oddziałach skupiających młodzież jednego stowarzyszenia lub oddziałach skupiających członków różnych stowarzyszeń i niezrzeszonych w zależności od stopnia wyszkolenia. Program wyszkolenia wojskowego w tych oddziałach był dostosowany do programu wojskowego, ale tylko w zakresie wychowania fizycznego, wyszkolenia strzeleckiego i bojowego.

Po odzyskaniu niepodległości, kiedy przystąpiono do tworzenia polskich sił zbrojnych, nowo utworzony w 1921 r. Wydział Przysposobienia Rezerw zajął się organizowaniem obozów, których jeszcze w 1922 r. zorganizowano 27. Począwszy od 1923 r. akcja organizowania obozów przybrała na sile i jeszcze w tym samym roku zorganizowano obozy I i II stopnia dla 5700 osób spośród młodzieży szkolnej, 1300 osób dla młodzieży pozaszkolnej i 410 harcerzy. Łącznie w obozach organizowanych przez poszczególne DOK-i w szkoleniu uczestniczyło około 7000 osób na 6-tyg. obozach. W tym samym roku we wszystkich oddziałach pw polecono zorganizowanie konkursów sprawności fizycznej, a obozy letnie od 1924 r. lokowano na terenie niemal całej Rzeczypospolitej: od Helu do Mikuliczyna nad Prutem i od Gołkowic nad Dunajem do Werk pod Wilnem.

O rozwoju i wzrastającej popularności obozów letnich pw świadczyły następujące dane: w 1922 r. 39 obozów ukończyło 2000 uczniów, w 1923 r. 74 obozy ukończyło 4815 uczniów, a w 1924 r. 77 obozów – ponad 7000 uczniów. Oprócz obozów wojskowych obozy organizowane też były przez stowarzyszenia, np. Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej (w latach: 1923-1925 dla około 1000 uczestników) czy ZHP (w 1924 r. – 13 obozów: 4 żeńskie i 9 męskich, a w 1925 r. – 18 obozów: 8 żeńskich i 10 męskich).

W całym kraju w latach: 1919-1928 zorganizowano 283 kursy pw dla 11 872 uczestników, którzy rekrutowali się z następujących stowarzyszeń i organizacji: 1248 ze „Strzelca”, 778 z „Sokoła”, 756 z ZHP, 720 ze Związku Młodzieży Polskiej, 555 ze Związku Młodzieży Wiejskiej, 2593 z organizacji pw, 1550 z klubów sportowych, 729 spośród nauczycieli szkół, 743 ze szkół, 479 ze Straży Pożarnej, 226 z Policji Państwowej, 713 z wojska, natomiast 782 uczestników stanowili niestowarzyszeni. W latach: 1922-1928 zorganizowano 221 obozów letnich dla 38 385 uczestników oraz 381 kursów wychowania fizycznego dla 14 807 uczestników. Zatem łącznie w latach: 1919-1928 zorganizowano 885 kursów pw, obozów letnich i kursów wf dla 65 064 uczestników. Łącznie w latach: 1919-1928 zorganizowano w Polsce 885 kursów pw, obozów letnich i kursów wf dla 65 064 uczestników.

W latach trzydziestych na uwagę i podkreślenie w akcji kursowo-obozowej zasługiwała działalność Związku Strzeleckiego. Związek w każdym roku wysyłał swoich członków na obozy i kursy organizowane przez wojsko, a później przez PU WFIPW. W 1934 r. Związek zrzeszał już 30 000 strzelczyń i strzelców, którzy poza przysposobieniem wojskowym, prowadzonym według wskazówek i programów władz wojskowych, uprawiali niemal wszystkie sporty w sekcjach: 1473 – gier sportowych, 785 – lekkoatletycznych, 424 – piłki nożnej, 248 – kolarskich, 636 – narciarskich, 272 – pływackich i wioślarskich, 157 bokserskich i 18 szybowcowych. Nie mniej imponująca w Związku była akcja kursowo-obozowa. W latach: 1934 i 1935 tylko na kursach organizowanych przez Komendę Główną ZS przeszkolono 687 oficerów i instruktorów w oficerskim obozie w Spale oraz 869 podoficerów, przodowników i działaczy na kursach okręgowych i podokręgowych. W tym samym czasie w obozach doskonalących i wypoczynkowych uczestniczyło 1508 strzelców i orląt. Rozwój ruchu obozowego i sportu następował dalej i w 1937 r. Związek Strzelecki z własnej inicjatywy zorganizował 81 obozów, a w 1938 r. – 75 obozów (bez okręgu III i podokręgów: Śląsk i Stanisławów). Na lato 1939 r. zaplanowano jeszcze szerszą niż zwykle akcję obozową dla orląt i obejmowała ona w sumie 120 obozów dla 8916 uczestników.

Kontynuacją działalności ZS w zakresie problematyki obronnej były organizowane corocznie marsze wojskowo-sportowe, z których największe wrażenie robił Marsz Szlakiem Kadrówki (*Marsz szlakiem Kadrówki 6-go sierpnia 1914 r.*) organizowany w latach: 1924-1939 (z wyjątkiem 1934 r., kiedy marsz odwołano ze względu na powódź). Marsz Kadrówki był wojskowym marszem drogowym o charakterze zawodów indywidualnych i drużynowych na dystansie 120 km. Termin corocznych zawodów wyznaczono na 6 sierpnia na trasie: Kraków – Miechów – Jędrzejów – Kielce ze startem w Krakowie-Oleandrach i metą

w Kielcach na pl. Katedralnym. Ustalono, że *Marsz szlakiem Kadrówki 6-go sierpnia 1914 r.* traktowano jako święto ogólnozwiązkowe i obchodzono je na terenie całego kraju w sposób niezwykle uroczysty przez wszystkich członków ZS. Pierwszy Marsz Kadrówki zorganizowano w 1924 r., dokładnie w 10. rocznicę wymarszu 1 Kadrowej. Już pierwszy marsz zgromadził 7 drużyn i 94 zawodników, kolejne natomiast gromadziły: 1925 – 14 drużyn i 182 uczestników, 1926 – 71 i 923, 1927 – 67 i 899, 1928 – 64 i 832, 1929 – 57 i 741, 1930 – 51 i 663, 1931 – 40 i 520, 1932 – 38 i 494, 1933 – 34 i 442, 1935 – 27 i 351, 1936 – 20 i 260, 1937 – 51 i 357, 1938 – 60 i 420 oraz ostatni i najliczniejszy zarazem w 1939 r., w którym wystartowało 159 drużyn 7-osobowych z udziałem 1113 uczestników. Łącznie w 15 marszach startowało 760 drużyn z udziałem 8291 zawodników.

Kolejny *Marsz Strzelecki w dniu imienin Pierwszego Marszałka Józefa Piłsudskiego* zwany w skrócie *Marsz Sulejówek – Belweder* organizowano od 1926 r. corocznie w dniu 19 marca w dniu imienin marszałka Piłsudskiego na trasie: Warszawa – Sulejówek w przypadku pierwszego, a następnie już z Sulejówka do Belwederu na trasie 27 km. W 14 marszach rozgrywanych w latach: 1926-1939 uczestniczyło łącznie 1068 drużyn z udziałem 13 298 zawodników.

Wśród organizowanych przez ZS marszów na uwagę zasłużyły: *Marsz Zadwórzeński* organizowany od 1927 r. na 44-kilometrowej trasie: Zadwórze – Lwów poświęcony bohaterskim obrońcom Lwowa, *Marsz na Polską Górę* na 40-kilometrowej trasie: Kołki – Polska Góra, potem Maniewicze – Polska Góra dla uczczenia walk na Polskiej Górze i pod Kostiuchnówką. *Marsz Nadbużański* na 44-kilometrowej trasie: Biała Podlaska – Brześć w latach: 1928-1931 rozgrywany jako zawody eliminacyjne do Kadrówki. *Marsz Podhajce – Brzeżany im. gen. Rydza-Śmigłego* rozgrywany na 30-kilometrowej trasie z Podhajec do Brzeżan w latach: 1927-1928. *Marsz Szlakiem Świteziańskim* rozgrywany był na 42-kilometrowej trasie z Baranowicz do Nowogródka w latach: 1927-1928. *Marsz Nowojelnia – Nowogródek*, będący próbą nawiązania do *Marszu Świteziańskiego*, i *Marsz Jastków – Lublin*, były to marsze organizowane przez miejscowe Okręgi ZS z okazji imienin marszałka Piłsudskiego, podobnie jak organizowany przez Okręg Łódzki Związku Strzeleckiego marsz: *Łódź – Szczypiorno*. Należy pamiętać, że oprócz *Marszu Szlakiem Kadrówki* i *Marszu Sulejówek – Belweder* Związek Strzelecki organizował zawody marszowe jako zawody wstępne i eliminacyjne do Kadrówki w swoich 10 okręgach na trasach liczących 35 – 55 km.

Narodowe, czyli ogólnokrajowe i powszechne, tak należałoby widzieć ten rodzaj zawodów organizowanych w okresie międzywojennym, a za takie zawody można uznać organizowane w Polsce *Narodowe Zawody Strzeleckie* i *Narodowy Bieg na Przełaj*. Pierwsze

zorganizowane przez ZS *Narodowe Zawody Strzeleckie* przeprowadzono w 1924 r. na strzelnicy na Kleparowie we Lwowie z udziałem 130 zawodników. Obejmowały one strzelania z pistoletów, karabinów i broni myśliwskiej z udziałem oficerów i szeregowych WP oraz stowarzyszeń przysposobienia wojskowego. W latach 1926 i 1929 zawodów nie organizowano z przyczyn niezależnych od organizatorów, ale mimo to w latach: 1926-1928 obserwowano okres rozwoju strzelectwa w Polsce. Dzięki umiejętnie prowadzonej szeroko zakrojonej akcji propagandowej w kolejnych zawodach w 1930 r. uczestniczyło około 1000 zawodników, w większości cywilnych, wyłonionych w zawodach niższego szczebla. Wzrost liczby uprawiających strzelectwo przyczynił się do ustanowienia „Odznaki Strzeleckiej” (OS), co z kolei zadecydowało o wprowadzeniu strzelań eliminacyjnych i dopuszczeniu najlepszych strzelców cywilnych do wspólnych zawodów z wojskowymi. Efekty rozwoju strzelectwa były już szybko widoczne, o czym świadczyła liczba zdobytych odznak strzeleckich – 200 w pierwszym roku i około 30 000 w następnym.

Przełomowy dla polskiego strzelectwa był rok 1931, kiedy zorganizowano pierwsze w Polsce Międzynarodowe Zawody Strzeleckie, Myśliwskie i Łucznicze we Lwowie, czyli mistrzostwa świata, w których Polacy zdobyli pięć złotych medali. W następnym roku, jak by w odpowiedzi na to, zdobyto już ponad 200 000 odznak strzeleckich, a władze ZS doprowadziły do powstania cywilnych związków sportu strzeleckiego, czyli: Polskiego Związku Broni Małokalibrowej, Polskiego Związku Broni Wojskowej i Dowolnej oraz Polskiego Związku Łuczników. Jeszcze w tym samym roku powołano Naczelną Radę Strzelectwa w Polsce, będącą organem naukowym, opiniodawczym i programowym dla sportu strzeleckiego, a w następnym doszło do połączenia Polskiego Związku Broni Małokalibrowej z Polskim Związkiem Broni Wojskowej i Dowolnej i utworzenia Polskiego Związku Strzelectwa Sportowego.

W 1932 r. zapoczątkowano strzelania propagandowe pod nazwą *10 strzałów ku Chwale Ojczyzny*, których zadaniem było przyciągnięcie do strzelania jak najszerzszych mas społeczeństwa. O powodzeniu inicjatywy świadczył najlepiej fakt udziału w tych strzelaniach po około 200 000 osób rocznie, poczynając już od 1934 roku. Do końca 1938 r. OS wszystkich stopni zdobyło ogółem 1 980 804 zawodników, a przeszkolenie przeszło, uczestnicząc też w ćwiczeniach i zawodach, ponad 2 500 000 obywateli państwa polskiego. W ten sposób Narodowe Zawody Strzeleckie przyczyniły się do znacznego wzrostu przygotowania obronnego społeczeństwa.

W 1926 r., dzięki staraniom Polskiego Związku Lekkiej Atletyki, zorganizowano I Narodowy Bieg na Przełaj w Warszawie na Wierzbnie. Przyczynił się on do popularyzacji

biegów w kraju. Do biegu na trasie liczącej ponad 5000 m zgłosiło się 172 zawodników, z których do startu dopuszczono 139, a ukończyło go 103. W 1927 r. obserwowano już początek „mody” na biegi przełajowe, o czym świadczyło urządzenie w samej tylko Warszawie sześciu biegów na przełaj, oraz liczne biegi zorganizowane we Lwowie, Poznaniu i Bydgoszczy w ramach Dnia Biegów na Przełaj. Powszechnie liczone na może nie masowy, ale znacznie większy udział zawodników w rozegranym następnego roku II Narodowym Biegu na Przełaj. Niestety, wbrew oczekiwaniom organizatorów, zamiast setek uczestników na starcie pojawiło się tylko 103 uczestników reprezentujących elitę biegaczy warszawskich. W latach: 1930-1933 rozegrano kolejne (IV, V, VI i VII) narodowe biegi na przełaj, które zakończyły się sukcesem wspaniałego biegacza Janusza Kusocińskiego, zresztą największej atrakcji tych zawodów. Niestety liczba 600 biegaczy startujących w 1933 r., mimo że najwyższa z dotychczasowych, nie wskazywała na to, by zawody nazywać narodowymi. W kolejnych latach dokonywano znacznych zmian i prób naprawy sytuacji, jednak do końca już nie odniesiono sukcesu na tym polu i narodowe biegi na przełaj nie zasłużyły na określenie „narodowe”. Właśnie te treści złożyły się na rozdział czwarty pt. *Wojsko w przygotowaniu obronnym społeczeństwa. Rola i zadania przysposobienia wojskowego i wychowania fizycznego.*

Sport masowy w warunkach wojska odegrał olbrzymią rolę w przygotowaniu obronnym nie tylko żołnierzy, niezależnie od ich stopnia i funkcji, lecz także i młodzieży przedpoborowej szkolonej w ramach przysposobienia wojskowego. Sport w wojsku od początku traktowano jako dopełnienie codziennych, obowiązkowych i celowych ćwiczeń gimnastycznych składających się na całościowe wyszkolenie żołnierza. W związku z tym miało to także wpływ zarówno na konkurencje (dyscypliny) sportowe uprawiane w wojsku, jak i rodzaj rozgrywanych zawodów. Program sportowy widziano bowiem jako dobór najbardziej potrzebnych i praktycznych z punktu widzenia potrzeb wojska konkurencji sportowych. Stąd w konkurencjach lekkoatletycznych dominowały marsze, biegi, skoki i rzuty, z innych natomiast – pływanie, szermierka, hippika, walka wręcz, narciarstwo i gry drużynowe. Z kolei organizowane zawody podzielono na: sportowe, wojskowo-sportowe i wojskowe. Te pierwsze organizowano we współpracy ze związkami sportowymi i od początku związane one były z funkcjonowaniem kół i klubów sportowych. Drugie organizowano we własnym zakresie jako zawody pododdziałowe, oddziałowe i korpusowe. Poprzedzane one były każdorazowo eliminacjami, które organizowano począwszy od kompanii, na korpusie okręgu kończąc. Finałem natomiast były Wojskowe Igrzyska Sportowe. Z kolei zawody wojskowe (wojskowo-fachowe) organizowano w ramach

poszczególnych rodzajów broni i służyły one sprawdzeniu wykonanej pracy szkoleniowej oraz doskonaleniu posługiwania się określoną bronią.

Właśnie to ostatnie zadanie okazało się niezwykle istotne i zarazem potrzebne z punktu widzenia potrzeb wojska. Wprowadzenie bowiem elementu współzawodnictwa do fachowych ćwiczeń wojskowych w poszczególnych rodzajach broni i służbach w postaci zawodów czy konkursów sprawiło, że zarówno żołnierze, jak i przedpoborowi zupełnie lekko i bez czynnika przymusu zaprawiali się do niewygód, jakie niesły ciężkie i wyczerpujące ćwiczenia. Natomiast wprowadzenie obowiązku pozasłużbowego uprawiania sportów przez szeregowych, niezależnie od pory roku i warunków atmosferycznych, przyczyniło się do umasowienia tych sportów. W ten sposób w zimie organizowano treningi i zawody we władaniu bronią, marsze długodystansowe, biegi na przełaj, narciarstwo i sporadycznie saneczkarstwo, latem zaś zdecydowanie królowały lekkoatletyka, pływanie i gry sportowe. Nie bez znaczenia na popularyzację sportu w wojsku i w środowisku cywilnym miało polecenie zaszczipiania i rozwoju sportu w oddziałach, wydane wszystkim dowódcom, oraz nakaz uprawiania i upowszechniania sportu w wojsku i poza nim, wydany całemu korpusowi oficerskiemu. Pieczę nad tym sprawowały Okręgowe i Dywizyjne (Brygadowe) Komisje Sportowe, które jednocześnie troszczyły się o współpracę ze związkami i cywilnymi klubami sportowymi.

Wśród sportów uprawianych w wojsku najbardziej popularny i cieszący się największą frekwencją był sport marszowy, początkowo pod postacią marszobiegu, a następnie już jako zawody wojskowo-marszowe na różnych dystansach ze strzelaniem. Wynikało to oczywiście z potrzeb i specyfiki szkolenia wojskowego, ale tę konkurencję uprawiano nie tylko z obowiązku w piechocie, lecz i w innych rodzajach broni. Popularna początkowo piłka nożna z czasem utraciła swoje znaczenie na rzecz innych gier, takich jak koszykówka, piłka ręczna i piłka siatkowa. Z kolei koła i kluby wojskowe, które początkowo ukierunkowały swoją działalność na sport wyczynowy (kwalifikowany), począwszy od początku lat trzydziestych, a zwłaszcza od chwili powołania w 1936 r. Związku Wojskowych Klubów Sportowych, zmieniły profil swojej działalności, przejmując proces szkolenia sportowego w oddziałach. Od tej chwili kluby sportowe w wojsku organizowały zarówno działalność szkoleniową, jak i zawody dla ogółu żołnierzy, a nie tylko dla grupy sportowców reprezentacyjnych. Dlatego można stwierdzić, że zawody miały specjalny charakter, a sam sport wojskowy rozwijał się według opracowanych przez wojsko metod. W związku z tym rządził się odmiennymi

regułami i miał swój cel, którym było jak najlepsze wyszkolenie wojska, i dlatego nie mógł być traktowany jak sport w środowisku cywilnym.

Należy też wyjątkowo podkreślić, że dzięki organizowanym zawodom sportowym, wojskowo-sportowym i wojskowym oraz (co miało też wyjątkowy wymiar) zawodom z okazji świąt sportu i przysposobienia wojskowego corocznie na arenach sportowych i na trasach marszowych tysiące młodych ludzi uczestniczyło w różnych zawodach i konkursach sportowych. Dzięki temu zaprawiali się oni do wykonywania trudnych zadań i obowiązków, jakie spoczywały na przyszłych (przedpoborowych) czy już pełniących czynną służbę wojskową żołnierzach lub tylko utrzymujących swoje przygotowanie i formę żołnierzach rezerwy. Sport masowy uprawiany w wojsku i w organizacjach przysposobienia wojskowego był zatem niezwykle potrzebny w celach obronnych, zdrowotnych, a także wychowawczych. Służył bowiem wyrobieniu siły woli, energii, odwagi, karności, opanowania instynktów, czyli całego szeregu cech pozwalających na odpowiednie wykorzystanie sprawności fizycznej i osiągnięcie celu, w tym najważniejszego – obrony zagrożonej ojczyzny.

„Sport ma dwa oblicza. Jedno reprezentacyjne – to sport olimpijski, wyczynowy, zawodniczy. Drugie – to sport mas, to – jak powiedział marszałek Piłsudski – »sportowanie«”. Rozdział piąty poświęcony był organizacji i funkcjonowaniu sportu masowego w wojsku, natomiast szósty – wojskowym i centralnym zawodom sportowym, na które składał się sport może nie do końca olimpijski, ale na pewno w części wyczynowy i zawodniczy. Od 1921 r., zgodnie z *Instrukcją prowadzenia pracy sportowej w wojsku*, wszyscy dowódcy winni byli organizować zawody sportowe na poziomie kompanii, batalionów i pułków, później – dywizji i brygad, a wyłonione podczas tych zawodów reprezentacje uczestniczyły w igrzyskach okręgowych organizowanych przez dowódców poszczególnych okręgów korpusowych. Natomiast zawodnicy w konkurencjach indywidualnych i zawodnicy wchodzący w skład zwyciężskich drużyn (zespołów), którzy zdobyli mistrzostwo okręgowe, reprezentowali swój OK jako reprezentacje na Głównych Igrzyskach Wojskowych w Warszawie.

Od początku funkcjonowania sił zbrojnych władze wojskowe zdawały sobie sprawę z potrzeby uprawiania wychowania fizycznego i sportu w wojsku, co zresztą potwierdzały ich kolejne zarządzenia oraz wydawane regulaminy i instrukcje. W praktyce jednak poszczególne oddziały opierały się na kopiowaniu sportu z wzorów cywilnych, gdzie rekord i sukces osobisty zawodnika dominował w działalności sportowej. Organizowane centralnie Wojskowe Igrzyska Sportowe, a następnie Centralne Zawody Wojskowe o Mistrzostwo WP zaczynały się już na poziomie kompanii (szwadronu, baterii) i tu rywalizowały między sobą

drużyny i plutony. Najlepsze z nich oraz pojedynczy zawodnicy startowali w zawodach pułkowych, z kolei reprezentacje pułkowe – w zawodach o mistrzostwo korpusu, a ukoronowaniem były zawody centralne o mistrzostwo WP, w których uczestniczyły reprezentacje poszczególnych OK. W następstwie tego w każdym roku w całym kraju w zawodach o mistrzostwo WP startowały tysiące żołnierzy.

Organizowane corocznie zawody centralne dawały możliwość, poprzez współzawodnictwo, sprawdzenia się z innymi, często lepszymi sportowo współuczestnikami zawodów. Zwycięstwa dawały podstawy do chwały zarówno poszczególnym drużynom czy pojedynczym zawodnikom, jak i ich macierzystym oddziałom. Od 1930 r. wprowadzono zmiany, które nie zmniejszyły szans na konfrontację z lepszymi, ale ograniczyły tylko możliwości „wybicia” się pojedynczym „mistrzem” na rzecz udziału w tej rywalizacji praktycznie wszystkich żołnierzy. W ten sposób sport wojskowy stał się powszechniejszy, dostępny dla ogółu (kosztem pojedynczych mistrzów), co wcale nie oznaczało ograniczenia możliwości uprawiania konkretnej, ulubionej dyscypliny. Jednak to można już było robić w wojskowych klubach sportowych w czasie wolnym po zajęciach służbowych. Jednocześnie wśród uprawianych konkurencji zaczęły dominować te najważniejsze z punktu szkolenia bojowego, czyli wieloboje, strzelanie, marsze, pływanie, walka wręcz (walka na bagnety, walka granatami, z czasem boks) czy lekkoatletyka uprawiana już jednak tylko przez ochotników. Mimo wszystko sportowcy w mundurach nadal odnosili sukcesy również na arenie międzynarodowej, o czym świadczy ich udział w zawodach rangi mistrzostw Europy czy świata. W ostatnim okresie przed wybuchem wojny, oprócz tradycyjnych sukcesów naszych jeźdźców, wyróżniać zaczęli się również strzelcy, łucznicy, narciarze i bokserzy, którzy swoje „ostrog sportowe” często zdobywali w trakcie centralnych zawodów sportowych.

Wprowadzenie Państwowej Odznaki Sportowej (POS) było potwierdzeniem wagi, jaką przywiązywano do tej inicjatywy nie tylko w szeregach wojska polskiego, lecz także w środowiskach cywilnych. Patrząc ze społecznego i wychowawczego punktu widzenia, ważniejsze było bowiem to, by sportem zajmowały się miliony przeciętnie uzdolnionych ludzi zamiast setek utalentowanych i mających wszystko do dyspozycji mistrzów. Tym bardziej, że sport już w tym czasie był dość popularny i na arenie sportowej wychowywano nie harmonijnie zbudowanych atletów, tylko specjalistów, takich jak dyskobole, skoczkowie do wody czy szermierze lub strzelcy. Coraz wyższy poziom sportu otwierał również szansę dla tych, którzy, rezygnując z wszechstronności, poświęcali się specjalizacji. Dlatego też ludzie, którym zależało na racjonalnym i jak najszerszym wykorzystaniu wychowawczych

wartości sportu i krzewieniu kultury fizycznej, zaczęli szukać nowych możliwości sprawdzenia swojej sprawności fizycznej, znajdując ją w POS.

Bibliografia

Na bibliografię składają się: 82 regulaminy i instrukcje, 10 zarządzeń i rozporządzeń władz centralnych, 5 relacji i wspomnień, 312 dokumentów opublikowanych, 48 publikacji zwartych do 1939 r. i 76 publikacji zwartych po 1945 r., 748 artykułów do 1939 r. i 191 artykułów po 1945 r. oraz 4 źródła elektroniczne. Łącznie stanowi to 1 466 pozycji.

Ewentualne wykorzystanie wyników badań

Podjęta problematyka może być wykorzystywana do konstruowania programów wychowania fizycznego i sportu w wojsku polskim. Zawarte w monografii ustalenia mogą być wykorzystane na uniwersyteckich wydziałach historycznych, w szkołach oficerskich i w wojskowych jednostkach naukowo-badawczych. Przede wszystkim jednak ustalenia będą przydatne w akademiach wychowania fizycznego (z recenzji wydawniczej prof. Z. Dziubińskiego).

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych:

a) dane bibliometryczne:

Autor lub współautor oryginalnych publikacji naukowych:

Od początku mojej działalności naukowo-badawczej i popularyzującej naukę opublikowałem 41 prac, z których 3 ukazały się przed uzyskaniem stopnia naukowego doktora, a 38 po uzyskaniu stopnia naukowego doktora (w latach: 2006-2016). Obejmują one: 1 monografię naukową, 2 monografie ze współautorstwem naukowym, 2 prace popularno-naukowe, 17 pełnotekstowych prac naukowych w czasopiśmie, 19 rozdziałów w monografiach, z których tylko 4 punktowane (15 bez punktacji – ukazały się po 2009 r. i nie są punktowane).

W zakresie merytorycznym prace te odnoszą się do historii wychowania fizycznego i sportu oraz historii i współczesnych zagadnień turystyki.

Sumaryczna liczba punktów MNiSW uzyskanych po obronie pracy doktorskiej KBN/MNiSW – 128, IC – 229,64.

Szczegółowa analiza bibliometryczna została przedstawiona w **załączniku nr 4**.

Ponadto w latach: 2016-2017 złożyłem do publikacji 4 nowe prace w czasopiśmie: „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej”:

1. Aleksy Chmiel, *Association of White Collars in Military Administration in the Second Republic of Poland and its recreational and sports activities (Związek Pracowników Umysłowych Administracji Wojskowej w Drugiej Rzeczypospolitej i jego działalność rekreacyjno-sportowa)*, 2016

2. Aleksy Chmiel, *Messengers as the means of communication and their sports and military competitions in the Second Republic of Poland (Gońcy jako środek łączności i ich zawody wojskowo-sportowe w II RP)*, 2016

„Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”:

3. Aleksy Chmiel, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Stowarzyszenia „Rodzina Wojskowa” w latach Drugiej Rzeczypospolitej*, 2016

„Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula”:

4. Aleksy Chmiel, *Turystyka wypoczynkowa i wędrowna w działalności Stowarzyszenia „Rodzina Wojskowa” w latach 1925-1939*, oddano do redakcji „Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula” 2017

b) tematyka pozostałych najważniejszych prac:

Pozostałe prace obejmowały wymienione już dwa obszary badawcze:

I. historię wychowania fizycznego i sportu:

1. Aleksy Chmiel, *Kultura fizyczna społeczeństwa polskiego w latach wojny polsko-rosyjskiej (1919-1920)*, [w:] *Wojna polsko-rosyjska 1919-1920 i jej międzynarodowe odniesienia z perspektywy 90-lecia*, opracowanie zbiorowe pod redakcją naukową J. Ślipca, T. Kośmidera, AON Warszawa 2010, s. 326-345, ISBN 978-83-7523-119-9. Recenzenci: prof. dr hab. Michał Klimecki, prof. dr hab. Janusz Zuziak.

2. Aleksy Chmiel, *Hunting Traditions and Customs in the Army of the Second Republic of Poland (Tradycje i obyczaje łowieckie w wojsku Drugiej Rzeczypospolitej)*, [w:] *Kultura fizyczna w czasach zaborów i w Drugiej Rzeczypospolitej*, opracowanie zbiorowe pod redakcją naukową R. Urban, L. Nowaka, A. Kowalczyka, T. X, Gorzów Wlkp. 2012, s.71-92, ISBN 978-83-929114-2-5.

Recenzenci: prof. dr hab. Bernard Woltmann, prof. dr hab. Kazimierz Obodyński.

3. Aleksy Chmiel, *Organizacja wychowania fizycznego i sportu w Wojsku Polskim w latach 1919-1921*, [w:] *Wojskowowość-Bezpieczeństwo-Wychowanie*, opracowanie pod redakcją naukową A. Niewęglowskiej, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Siedlce, Siedleckie Towarzystwo Naukowe, Siedlce 2012, s. 288-303, ISBN 978-83-923429-7-7. Recenzenci: prof. dr hab. Jerzy Kunikowski, prof. dr hab. Stanisław Jaczyński.

4. Aleksy Chmiel, *Przerwany lot do sławy - kpt. pil. Franciszek Żwirko w dziejach polskiego sportu lotniczego*, [w:] *Z Najnowszej Historii Kultury Fizycznej w Polsce* opracowanie

zbiorowe pod redakcją naukową L. Nowaka, R. Urban, Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej Poznańskiej AWF w Gorzowie Wlkp., Gorzów Wlkp. 2014, s. 179-201. ISBN 978-83-932053-5-6.

Recenzenci: prof. dr hab. Leonard Szymański, prof. dr hab. Stanisław Zaborniak.

5. Aleksy Chmiel, *Marsz Powstańców nad Odrę jako zawody wojskowo-sportowe Związku Powstańców Śląskich w II RP*, [w:] *Z dziejów wychowania fizycznego, sportu i turystyki w Polsce i Europie*, opracowanie zbiorowe pod redakcją naukową J. Kosiewicza, E. Małolepszego, T. Drozdek-Małolepszej, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Polskie Towarzystwo Nauk Społecznych o Sportcie. Częstochowa 2016, s. 85-98, ISBN 978-83-7455-482-4.

Recenzenci: prof. ndzw. dr hab. Marek Kazimierzczak, dr hab. Tomasz Michaluk.

6. Aleksy Chmiel, *Marsz Szlakiem Kadrowki jako największe zawody wojskowo-sportowe w II RP*, [w:] *Z Najnowszej Historii Kultury Fizycznej w Polsce*, opracowanie zbiorowe pod redakcją naukową R. Urban, L. Nowaka, J. Eidera, Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej Poznańskiej AWF w Gorzowie Wlkp., Gorzów Wlkp. 2016, s. 115-148, ISBN 978-83-944834-2-5.

Recenzent prof. dr hab. Tomasz Jurek.

7. Aleksy Chmiel, *Łowiectwo w Polsce - od polowań do sportowego strzelectwa myśliwskiego w II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Zeszyty Naukowe ALMAMER Szkoła Wyższa”, nr 1, Warszawa 2013, s. 301-326, ISSN 2299-5722.

8. Aleksy Chmiel, *Marsz Szlakiem Mierostawskiego jako największe zawody sportu marszowego w Wielkopolsce w II RP*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” Kultura Fizyczna, T. XIV, nr 2, Częstochowa 2015, s. 61-72, ISSN 1895-8680.

9. Aleksy Chmiel, *Marsze wojskowo-sportowe Związku Strzeleckiego na Kresach Wschodnich II RP*, „Szkice Humanistyczne” T. XV, nr 3-4, Olsztyn 2015, s. 305-327, ISSN 1642-6363.

10. Aleksy Chmiel, *Sporting activities of the National Security Association of the Vilnius Region (Sport w działalności Związku Bezpieczeństwa Kraju Ziemi Wileńskiej)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej”, nr 1, Warszawa 2015, s. 218-245, ISSN 0867-2245, 2299-6753.

11. Aleksy Chmiel, *Siłacze w Wojsku Polskim II Rzeczypospolitej*, „Szkice Humanistyczne” T. XVI, Olsztyn 2016, s. 329-340, ISSN 1642-6363.

12. Aleksy Chmiel, *Marsze w maskach przeciwigazowych jako przykład zawodów wojskowo-sportowych w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja” WSTiJO, Z. XVII, nr 2, Warszawa 2016, s. 89-103. ISSN 1899-7228.

II. historię turystyki:

1. Jeremiasz Ślipiec, **Aleksy Chmiel**, *Twierdza Srebrnogórska – forteca, batalia, turystyka*, [w:] *Pola bitew – wczoraj i dziś*, opracowanie zbiorowe pod redakcją naukową A. Olejki, P. Korzeniowskiego, K. Mroczkowskiego, Wyd. Napoleon V, Oświęcim 2013, s. 24-57, ISBN 978-83-7889-050-8. Recenzent: dr hab. prof. KUL Edmund Juško.

2. Aleksy Chmiel, *Twierdza Warszawa jako walor turystyczny miasta stołecznego*, [w:] *Innowacyjne pokłady edukacji obronnej na przykładzie militarnej turystyki kulturowej*, opracowanie zbiorowe pod redakcją naukową P. Kamińskiego, B. Pawlaczyk, „Zeszyt Naukowy - Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu” 2013, z. 27, s.7-42, ISBN 978-83-64090-25-7, ISSN 2082-9914.

3. Aleksy Chmiel, *Kuchnia w I Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula”, Seria Turystyka II, Z. 7, nr 45, 2015, s. 5-26, ISSN 2353-2688.

- pełny wykaz opublikowanych prac naukowych – **załącznik nr 3**

c) projekty badawcze:

Od 2008 r. uczestniczyłem w projekcie badawczym realizowanym przez Katedrę Turystyki i Katedrę Przestrzennych i Kulturowych Podstaw Turystyki ALMAMER WSE (później ALMAMER SW) we współpracy z Departamentem Kultury, Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego na temat: *Atrakcyjność turystyczna województwa mazowieckiego (załącznik nr 8)*. Następnym etapem prac badawczych były zorganizowane następujące konferencje naukowe:

1. Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Dziedzictwo przemysłowe Mazowsza i jego rola w turystyce*, Żyrardów 28 czerwca 2008 r.,
2. Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Atrakcyjność turystyczna Ziemi Węgrowskiej, Liwskiej i powiatu węgrowskiego*, Liw 6 czerwca 2009 r.,
3. Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Węgrów–Dzieje-Społeczeństwo-Kultura, (570. rocznica nadania praw miejskich)*, Warszawa 16 maja 2011 r.,
4. Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Kraina Mistrza Twardowskiego – legenda i produkt turystyczny*, Węgrów 21 czerwca 2013 roku.

Pokłosiem zorganizowanych konferencji były wydane monografie:

1. *Dziedzictwo przemysłowe Mazowsza i jego rola w turystyce*, opracowanie zbiorowe pod redakcją naukową W. Kaprowskiego, F. Midury, J.W. Sienkiewicza, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2008,
2. *Węgrów i Ziemia Liwska. Perły kultury i atrakcyjność turystyczna*, opracowanie zbiorowe pod redakcją W. Kaprowskiego, F. Midury, J.W. Sienkiewicza, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2009 (w tej monografii byłem redaktorem wydawniczym),
3. *Węgrów–Dzieje-Społeczeństwo-Kultura, (570. rocznica nadania praw miejskich)*, opracowanie zbiorowe pod redakcją naukową M. Midury, A. Chmiela, Węgrów 2011,
4. *Kraina Mistrza Twardowskiego – legenda i produkt turystyczny*, opracowanie zbiorowe pod redakcją naukową M. Midury, A. Chmiela, Węgrów 2016.

d) staże naukowe:

W czasie pobytu na stażu w Lwowskim Państwowym Uniwersytecie Kultury Fizycznej we Lwowie w dniach od 20 marca do 2 kwietnia 2017 r., pod opieką prof. dr hab. Jewgienia Pristupa, gdzie zapoznałem się z programami naukowymi, które znajdują się w trakcie realizacji oraz z ich wykonawcami. Uczestniczyłem w seminariach poświęconych tematyce realizowanych badań. Następstwem odbytego stażu było nawiązanie kontaktów z pracownikami naukowo-dydaktycznymi i podjęcie między nami wymiany poglądów dotyczących współczesnych problemów kultury fizycznej. Następstwem będzie też moja bliższa współpraca z uczelnią lwowską.

Wyjątkowe znaczenie posiadał dla mnie staż odbyty w dniach od 6 października do 26 listopada 2014 r. w Wyższej Szkole Społeczno-Przyrodniczej im. Wincentego Pola w Lublinie, gdzie moim opiekunem był prof. dr hab. Józef Grochowicz. Pobyt na innej uczelni pozwolił mi na zapoznanie się z warunkami jej funkcjonowania, a zwłaszcza na przyjrzenie się zakrojonej na szeroką skalę współpracy międzynarodowej uczelni, co było dla mnie czymś zupełnie nowym. W tym czasie miałem możliwość prowadzić zajęcia ze studentami oraz uczestniczyć w kilku seminariach magisterskich prof. F. Midury oraz w seminarium doktoranckim opiekuna stażu. Efektem współpracy z prof. J. Grochowiczem był artykuł pt. *Kuchnia w I Rzeczypospolitej*, opublikowany kilka tygodni później.

e) konferencje naukowe:

referaty wygłoszone na cyklicznym forum historyków kultury fizycznej i turystyki:

- XI Ogólnokrajowa Konferencja Naukowa: *Najnowsza historia Kultury Fizycznej Polski i Polonii* w ramach Letniej Szkoły Historyków Kultury Fizycznej, Gorzów Wlkp. – Chycina 3 – 5 września 2007 r.,
- XII Ogólnokrajowa Konferencja Naukowa: *Najnowsza historia Kultury Fizycznej Polski i Polonii* w ramach Letniej Szkoły Historyków Kultury Fizycznej, Gorzów Wlkp. – Chycina 31 sierpnia – 2 września 2009 r.,
- XIII Ogólnokrajowa Konferencja Naukowa: *Najnowsza historia Kultury Fizycznej Polski i Polonii* w ramach Letniej Szkoły Historyków Kultury Fizycznej, Gorzów Wlkp. – Chycina 14 – 16 września 2011 r.,

- XIV Ogólnokrajowa Konferencja Naukowa: *Najnowsza historia Kultury Fizycznej Polski i Polonii* w ramach Letniej Szkoły Historyków Kultury Fizycznej, Gorzów Wlkp. – Chycina 6 – 9 września 2013 r.
- XV Ogólnokrajowa Konferencja Naukowa: *Najnowsza historia Kultury Fizycznej Polski i Polonii* w ramach Letniej Szkoły Historyków Kultury Fizycznej, Gorzów Wlkp. – Chycina 14 – 16 września 2015 r.

konferencje organizowane na terenie kraju i za granicą:

- Międzynarodowa Konferencja Naukowa: *Hotelarstwo, gastronomia, turystyka i rekreacja w procesie integracji europejskiej*, Poznań 1 grudnia 2004 r.,
- Międzynarodowa Konferencja Naukowa: *Zarządzanie i usługi w obszarze kultury fizycznej i hotelarstwa. Teoria i praktyka*, Poznań 16 grudnia 2006 r.,
- Międzynarodowa Konferencja Naukowa: *Wojna polsko-rosyjska 1919-1920 i jej międzynarodowe odniesienia z perspektywy 90-lecia*, Warszawa 10 czerwca 2010 r.,
- Międzynarodowa naukowo-praktyczna konferencja *Socjalno-ekonomiczne aspekty restrukturyzacji ekonomii*, Winnica – Ukraina 6-7 grudnia 2012 r.,
- III Międzynarodowa Konferencja Naukowa: *Współpraca transgraniczna w gospodarce Polski i Ukrainy*, Lublin-Lwów 20-22 października 2016 r.
- Międzynarodowa Konferencja Naukowa **SUSTAINABLE TOURISM FOR DEVELOPMENT** Ivan Franko National University of Lviv the Baltic University Programme Zhovkva, Lviv region March 19-22, 2017.

ogólnopolskie konferencje naukowe:

- Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Dziedzictwo przemysłowe Mazowsza i jego rola w turystyce*, Żyrardów 28 czerwca 2008 r.,
- Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Węgrów, Dzieje – Społeczeństwo – Kultura. 570. rocznica nadania praw miejskich*, Warszawa 16 maja 2011 r. – udział w Komitecie organizacyjnym,
- Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Pola bitew wczoraj i dziś*, Rzeszów 31 listopada 2012 r.,
- Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Bezpieczeństwo-Wojskowość-Wychowanie*, Łochów 18-19 kwietnia 2012 r.,

- Ogólnopolska Konferencja Naukowa nt. *Warszawa przyjazna turystyce. Szanse i bariery*, Warszawa 13 listopada 2012 r.
- Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Powstanie Styczniowe (1863-1864). Retrospekcja z perspektywy 150-lecia*, Warszawa 1-3 lutego 2013 r.,
- Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Innowacyjne pokłady edukacji obronnej na przykładzie militarnej turystyki kulturowej*, Kalisz 21-22 marca 2013 r.,
- Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Kraina Mistrza Twardowskiego – legenda i produkt turystyczny*, Węgrów 21 czerwca 2013 r. – udział w Komitecie organizacyjnym,
- II Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Turystyka Polonijna – stan i potrzeby*, Warszawa 25 listopada 2013 r.,
- Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Kultura fizyczna wobec wyznań edukacyjnych XXI wieku*, Olsztyn 28 maja 2015 r.,
- V Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Sport i turystyka w świetle nauk społecznych: historia, stan obecny, wyzwania*, Żłoty Potok /k. Częstochowy 7-9 września 2015 r.

Wykaz konferencji naukowych z wygłoszonymi i opublikowanymi referatami zawiera załącznik nr 5c.

f) działalność dydaktyczna:

Od chwili zatrudnienia na uczelni prowadziłem zajęcia ze studentami Wydziału Turystyki i Rekreacji z takich przedmiotów jak: podstawy turystyki (w tym historia turystyki), podstawy rekreacji, krajoznawstwo, turystyka kwalifikowana, obsługa ruchu turystycznego. W okresie mojej działalności naukowo-dydaktycznej po uzyskaniu stopnia doktora (od 2006 r.) promowałem i recenzowałem prace magisterskie i licencjackie:

1. prace magisterskie – 106,
2. recenzje prac magisterskich – 140,
3. prace licencjackie – 74,
4. recenzje prac licencjackich – 136 (załącznik nr 5a).

W zdecydowanej większości obronione pod moją opieką prace magisterskie i licencjackie były spójne z priorytetowymi nurtami moich zainteresowań i obejmowały w szczególności następujące kierunki badawcze:

- historia turystyki ze szczególnym uwzględnieniem szkolnictwa i organizacji turystycznych,

- aktywność rekreacyjna i turystyczna,
- stan i wykorzystanie zasobów turystycznych i rekreacyjnych,
- organizacja ruchu turystycznego,
- wykorzystanie walorów w ruchu turystycznym.

g) promotor pomocniczy w przewodach doktorskich:

23 marca 2016 r. Rada Zamiejscowego Wydziału Kultury Fizycznej w Gorzowie na swoim posiedzeniu powierzyła mi funkcję promotora pomocniczego rozprawy doktorskiej mgr. Michała Skalika pt. *Zespołowe gry sportowe w Polsce w latach 1945-1989* (załącznik nr 5b). Termin obrony przewidziano na jesień 2017 r.

h) działalność organizacyjna i pełnione funkcje:

- w latach: 2012-2014 pełniłem funkcję kierownika Zakładu Rekreacji Ruchowej w Katedrze Turystyki ALMAMER Szkoły Wyższej,
- w latach: 2008 – 2014 pełniłem funkcję pełnomocnika dziekana Wydziału Turystyki i Rekreacji ds. praktyk studenckich

i) członkostwo w towarzystwach naukowych:

- Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej, Sekcja Historyczna w Gorzowie Wlkp.

Warszawa 3.04.2017r. *Halina Chmiel*